

Bij de voorkant:

Hoe beeld je levenskunst uit? Over de titel van het pakket waren we enthousiast: het geeft ruimte en heeft spanning in zich. Maar welk plaatje roept dat op? We kwamen op wijn, brood en vis, tegen de achtergrond van een papyrusfragment van de bijbel. Kunstig vormgegeven door Guus van Gunst.

Wijn en brood zijn teken van Gods genade. Daaruit mogen we leven. Vergeven en bevrijd van de macht van het kwaad om te leven zoals God het bedoeld heeft, beschreven in Zijn Woord. Brood en vis – ook al zijn het geen vijf broden en twee vissen - wijzen op delen van wat we zelf hebben ontvangen met anderen. Ze staan ook voor genoeg nemen met basiselementen. En bij wijn – er zijn subtiel twee glazen zichtbaar – denken we aan met elkaar genieten van het goede, dankbaar.

Levenskunst is ... deze elementen kennen en ze plaats geven in je leven.

Uitvoering: Evangelische Alliantie en
Instituut voor CultuurEthiek

www.cenet.nl

Tijd voor de schepping – 1 september tot 4 oktober

Colofon

Het themapakket “Levenskunst” is een ontwerp van de programmagroep Kerk, Geloof en Levensstijl, onderdeel van het Christelijk Ecologisch Netwerk (CEN).

Aan de programmagroep nemen deel:

✘ Evangelische Alliantie	✘ De Linker Wang	✘ Kerk en Milieu
✘ Time to Turn	✘ St. Aardewerk	✘ Kerkinactie (PKN)
✘ Kerk en Dier	✘ Deputaatschap Diaconaat (CGK)	

Het Christelijk Ecologisch Netwerk is in 2001 opgericht als samenwerkingsverband van 18 organisaties naar aanleiding van een ecologisch appèl wat enige tijd daarvoor was gedaan op de politiek. In dat appèl werd een oproep gedaan om ecologie en economie aan elkaar te verbinden.

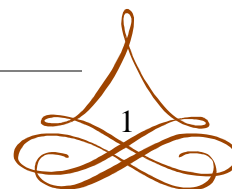
Het CEN heeft drie werkgroepen ingesteld:

- Bedrijfsleven en duurzaam ondernemen
- Landbouw en voedselvoorziening
- Kerk, geloof en levensstijl

Voor de laatstgenoemde werkgroep kunt u contact opnemen met majapostma@hetnet.nl en voor algemene informatie: www.cenet.nl

Opmaak en redactie: Evangelische Alliantie, Hoofdstraat 51a, 3971 KB Driebergen

Dit themapakket mag voor gebruik in uw eigen gemeente gekopieerd worden. Verdere verspreiding van het materiaal is alleen toegestaan na schriftelijk overleg. E-mail: majapostma@hetnet.nl

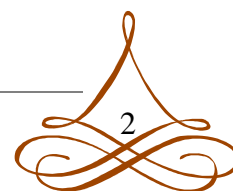

Inhoud

Inleiding	blz. 3
Hoofdartikelen		
- Levenskunst, <i>drs. J. H. Schravessande</i>	blz. 4
- Lessen in levenskunst, <i>prof.dr. J. Hoogland</i>	blz. 8
- Anders omgaan met dieren, <i>ds. J. Schenderling</i>	blz. 12
Levenskunst		
... omgaan met de natuur, <i>A Rocha</i>	blz. 15
... omgaan met dieren, <i>Kerk & Dier</i>	blz. 16
... zorg voor het milieu, <i>Kerkinactie en ICCO</i>	blz. 17
... voor jongeren, <i>Time to Turn</i>	blz. 18
Liturgiesuggesties		
Aanvullende liederen	blz. 22
Gespreksvormen Levenskunst		
Verwerkingsvormen		
In verbondenheid houden wij stand	blz. 25
Seizoenproducten uit de streek	blz. 26
Wereldbol met puzzelstukjes	blz. 27
Ambassadeur van de Aarde	blz. 28
Suggesties uit kieslijst Kerkinactie en ICCO		
Verhaal: 'Een halve appel'		
Voor de kinderen		
Boeken en verwijzingen		
Informatie CD-rom		
Evaluatieformulier		

Bijlage: CD met een PowerPoint-presentatie

Inleiding

Wat is Levenskunst en wat heeft dat te maken met de zorg voor de schepping?

In het themapakket dat u nu in handen heeft wordt vanuit verschillende invalshoeken gekeken en gezocht naar een levenshouding die recht doet aan de schepping in zijn geheel.

Recht doen, aan God en Zijn ontwerp van het leven.

In het eerste themapakket **Verwondering** werd stilgestaan bij dat Ontwerp; daar kun je stil van worden, een verlangen krijgen dat Ontwerp volop ruimte te geven.

Nu gaat het om de kunst daarin onze verantwoording te nemen, steeds opnieuw leren rentmeester te zijn, God te eren met onze keuzes. Dat is een kunst. En daarom benoemen we het pakket ook zo: **Levenskunst**. Geen opgelegde, uniforme levensstijl met een maatlat die je helpt je goed of schuldig te voelen.

We hopen wel dat dit pakket u helpt na te denken over uw levensstijl en aanmoedigt daar (opnieuw) keuzes in te maken. Volhardend en trouw. En om vol te houden heb je elkaars steun nodig. De gemeente van Jezus Christus is daar de uitgelezen plek voor. Want daar staat genade en gerechtigheid centraal.

Genade – God ziet ons leven, Zijn wereld en komt ons volop tegemoet in Zijn Zoon, Zijn Geest, Zijn Woord, om Zijn prachtige ontwerp recht te doen.

Gerechtigheid – leven zoals het bedoeld is: goede relaties met God, de ander, jezelf en de schepping. Dat laatste was voor Joden altijd impliciet; in onze materialistische maatschappij moeten wij het er expliciet bijzeggen. Leven in gerechtigheid geeft vrede, in jezelf en van daaruit naar buiten.

Een jaarlijks terugkerende **Periode voor de schepping** (1 september – 4 oktober) kan ons helpen ons te herinneren aan onze oorsprong en onze huidige manier van leven te heroverwegen.

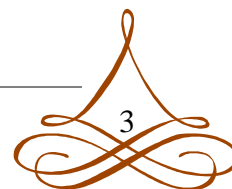
Het European Christian Environmental Network (ECEN) roept de kerken op om gehoor te geven aan de oproep deze scheppingsperiode te vieren. Het Christelijk Ecologisch Netwerk (CEN) en de projectgroep Kerk en Milieu van de Raad van Kerken geven hier gevolg aan door u op weg te helpen.

Zo'n *periode voor de schepping* is niet nieuw. De Joden vieren Rosj ha- Sjana, het Joodse nieuwjaar, wat meestal valt tussen half september en begin oktober. Dan wordt de schepping van de wereld gevierd. Veel Oosters orthodoxe kerken volgen de traditie door gedurende een vaste periode in het jaar stil te staan bij de schepping. Sinds enkele jaren hanteren zij 1 september als dag van de schepping. Zij roepen andere kerken op tot navolging.

In de traditie van sommige kerken zal mogelijk de **dankdag voor gewas en arbeid** een geschikt moment zijn om elementen en gedachten uit dit pakket te gebruiken.

We hopen dat dit pakket een stimulans of start kan zijn voor een bezinning op wat kwaliteit van leven is, wat duurzaamheid is en wat we als gelovigen daaraan kunnen bijdragen, als persoon, als gemeenschap en in samenwerking met anderen.

De voorbereiding heeft ons als werkgroep gescherpt en geïnspireerd. Daarom wensen we ook u van harte een gezegende scheppingsperiode toe!

Levenskunst

Het thema levenskunst willen wij belichten vanuit het omgaan met Gods schepping, natuur en milieu. Levenskunst vanuit een christelijk perspectief. Daarbij gaan wij uit van de vraag: wat horen wij in de bijbel over Gods levenskunst en over Jezus' levenskunst? Het is een wel heel directe, en misschien voor sommigen ook wel gewaagde invalshoek.

Gods levenskunst verbinden wij met het motief van de sabbat, de zevende dag waarop gerust wordt. Die dag verbindt ook met Gods schepping en de natuur. Het zijn verbanden die wij in het christendom voor een groot deel kwijt geraakt zijn, maar die wij vanuit de vragen die de ecologische crisis oproept opnieuw kunnen ontdekken.

Sabbat en zondag kunnen in verband met de ecologische crisis die wij waarnemen naar twee kanten worden uitgewerkt: naar de kant van een kritische kijk op onze maatschappij en manier van leven en als een oproep tot vieren en genieten. De sabbat is een dag die ons 'van ophouden doet weten', van werken en consumeren, en wel helemaal van het overwerken met stress en de overconsumptie. De moderne westerse maatschappij die als model de wereld veroverd wordt daarmee fundamenteel onder kritiek gesteld. Het zijn ook die elementen van de westerse samenleving die de hoofdoorzaak zijn van de ecologische crisis. Aan de andere kant heeft het vieren van sabbat en zondag ook het element van genieten van de natuur als Gods schepping en het recht van de dieren en de natuur op rust en een natuurlijk herstel.

Wanneer wij deze bijbelse lijnen helder voor ons hebben doet de dringende en moeilijke vraag zich voor hoe de sabbat zich verhoudt tot de zondag. In ieder geval mogen die dagen niet zo maar gelijkgesteld worden. Wat betekent het concreet als wij de perspectieven van de sabbat als christenen in en met het oog op de ecologische crisis weer opnieuw en creatief aandacht willen geven? Kan Jezus' levenskunst ons daarbij verder helpen?

Deze inleiding op het thema is geen preekschets. Wel hopen wij dat de lijnen die zichtbaar worden ook lijnen zijn die behulpzaam kunnen zijn bij het aan de orde stellen van dit thema in de prediking en in de liturgie. Aan het eind geven wij daarvoor een aantal aanwijzingen.

De sabbat van God

Na het kunstwerk van de schepping in zes dagen horen wij in de eerste verzen van Genesis 2: 'Zo werden de hemel en de aarde in al hun rijkdom voltooid. Op de zevende dag had God zijn werk voltooid, op die dag rustte hij van het werk dat hij gedaan had. God zegende de zevende dag en verklaarde die heilig, want op die dag rustte hij van heel zijn scheppingswerk'. Als een kunstenaar, met enige afstand, kijkt God naar het kunstwerk dat hij gemaakt heeft en dat zeer goed was. Zo kan hij genieten van de verbondenheid van mens en natuur in zijn schepping. Voor de Joden heeft de sabbat al iets van de 'smaak van de hof van Eden', en 'iets van de komende wereld', de vernieuwde tuin van Eden. Zo is het rusten verbonden met de genietende verwondering over de schepping en het, door de zonde later verstoorde, genieten van de tuin. De sabbat van God als genieten van schepping en natuur verbindt het scheppingswerk van de zeven dagen met het daarop volgende verhaal van de mens in Gods schepping en natuur. Hoe gaat die mens zich in die tuin, op de eerste werkdag na de sabbat, gedragen?

In Exodus en in Deuteronomium vinden wij twee verschillende motiveringen om de sabbat te onderhouden. In Exodus (20,9-11) wordt verwezen naar het rusten van God op de zevende scheppingsdag. In Deuteronomium (5,12-15) wordt niet verwezen naar God als schepper, maar naar God als bevrijder. Het volk moet zich door het houden van de sabbat herinneren dat zij slaven in Egypte waren en daar niet konden genieten van de rust van de sabbat.

De levenskunst waarvan de sabbat voor de mens getuigt – en zonder de sabbat is het goede leven niet denkbaar – is een afgeleide van de levenskunst van God. De mens is daarin 'navolger van God'. Zoals ook gezegd kan worden dat de mens heilig moet zijn zoals God heilig is, zo wordt hier gezegd dat de mens, als beeld van God, aan Gods voorbeeldig doen en laten een voorbeeld moet nemen. En dat voorbeeld heeft alles te maken met de het ritme van arbeid en rust en het kunnen genieten van de schepping. Voor de Joden is ook, anders dan voor de christenen de zondag, de sabbat een vieren van de schepping. Zo is het vieren en rusten gefundeerd in Gods doen en laten bij de schepping en in het 'beeld van God' zijn van de mens. Dit overstijgt de vragen naar alles wat wel en niet zou mogen op sabbat en zondag. Christenen en Joden worden in de eerste plaats verwezen naar hoe God zijn

schepping bedoelde, hoe verschillend er verder ook naar de uitwerking daarvan in sabbat en zondag aangekeken wordt.

De Joden zingen lofliederen op de sabbat. Bij alle liederen die Christenen bij al hun feest- en gedenkdagen hebben, zijn er zo goed als geen lofliederen op de zondag. Een veelbetekenend signaal. Durven wij de zondag alleen in verlegenheid, en niet voluit te vieren?

De fundering van de sabbat in de bevrijding uit Egypte door God vormt het sociale aspect van de sabbat. In de fundering in de schepping komt meer de natuur, in de fundering in de bevrijding meer de geschiedenis naar voren. Beiden zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden en mogen in de relatie van God tot de mensen niet tegen elkaar uitgespeeld worden. Beiden kunnen bouwstenen leveren voor een goede invulling van het moderne begrip 'duurzame ontwikkeling'. Daarbij gaat het om een ontwikkeling die voorziet in de behoeften van de huidige generaties zonder dat dat ten koste gaat van komende generaties. De kritiek op deze definitie is dat het nog te eenzijdig vanuit de mens, vanuit het sociale bekeken wordt en nog te weinig vanuit het belang en eigenwaarde van de natuur. De dubbele fundering van de sabbat, vanuit de schepping en de bevrijding kan ons zo helpen aan een goed inzicht in wat de voorwaarden zijn voor 'duurzame ontwikkeling'.

Bij duurzame ontwikkeling gaat het om een verdeling van bestaansmiddelen die in het heden en voor de komende generaties voldoende bestaanszekerheid als menswaardig bestaan moet bieden. De instelling van het jubeljaar, het vijftigste jaar, waarin in het oude Israël de grond opnieuw tussen arm en rijk verdeeld moet worden, zouden we kunnen zien als een vroege invulling van dit streven. Het jubeljaar is een uitbouw van de uitgangspunten en bedoeling van de sabbat over een langere tijdsperiode.

Het rusten van mens, dier en natuur

Binnen de antieke wereld kan de instelling van de sabbat als revolutionair gezien worden. Buiten Israël was het onvoorstelbaar dat heren en knechten op dezelfde dag rusten. Arbeid werd vaak gezien als iets minderwaardigs, iets voor slaven. Dat heren en slaven beiden recht hadden op rust, en dan nog wel op dezelfde dag - wat het element van gelijkheid versterkte - was ongehoord. 'Want uw slaaf en slavine moeten evengoed rusten als u (Deut. 5,14; er staat letterlijk : 'aan u gelijk', hetzelfde woord als bij 'uw naaste liefhebben als u zelf'). In Exodus 23,12 wordt er de nadruk op gelegd dat de rust ook de mensen betreft die het meest aan de rand van de samenleving staan: de zoon van de slavine en de vreemdeling moeten op adem kunnen komen. Wij beseffen nog veel te weinig hoe deze Joodse instelling tot op onze tijd de wereld, ook buiten het Westen - de wereld veroverd heeft. Pogingen in de Franse en de Russische revolutie om de zondag als rustdag af te schaffen zijn niet gelukt. Daarom is het des te vreemder hoe in onze Nederlandse samenleving en cultuur nu zo achteloos en zonder enig historisch en cultureel besef over het afschaffen van de zondagsrust gesproken kan worden. Aan dertig eeuwen van bevrijdende sociale ontwikkeling wordt vanwege de belangen van economische groei in onze tijd even voorbij gezien.

Het is opvallend dat in Exodus 23, 12 eerst gezegd wordt dat de rund en de ezel op adem moeten kunnen komen, en dat daarna pas de zoon van de slavine en de vreemdeling genoemd worden. Je kunt dat negatief interpreteren: de zoon van de slavine en de vreemdeling zijn nog minder dan de dieren. Maar ook positief: de mens heeft niet zonder meer voorrang. Op de sabbat wordt de scheppingsgemeenschap van mensen en dieren hersteld. In het scheppingsverhaal in Genesis wordt beschreven hoe de mens als beeld van God mag heersen over de dieren. In het sabbatgebod wordt duidelijk hoe dat heersen niet alleen afstand maar ook gelijkheid veronderstelt: mens en dier hebben evenzeer recht op rust.

Die aandacht voor de dieren treedt bij de bij de sabbat aansluitende instellingen van het sabbatsjaar en het jubeljaar wat naar de achtergrond. In het sabbatsjaar bleef de akker een jaar braak liggen en mochten mens en dier vrij nemen van wat op de akker groeide. In het sabbatsjaar kreeg het herstel van de natuur de volle aandacht. Dat gebeurde niet alleen van uit het belang voor de mens, vanuit een oude boerenwijsheid dat wanneer je de grond te veel uitbuit zich dat ook tegen je zelf kan keren. Zowel op de sabbat als in het sabbatsjaar gaat het er niet in de eerste plaats om wat de mens moet doen, maar wat hij moet laten: je laat de natuur de natuur, die zo ook tot zich zelf, tot rust moet komen. Daarin komt iets van het recht, het eigen recht van de natuur naar voren.

Dat 'recht' van het land komt ook naar voren in Leviticus 26, 32-34 waar gezegd wordt dat als het volk Israël het sabbatsjaar niet houdt het volk door vijanden verjaagd zal worden en het land een woestijn zal worden: 'Zo, doordat het land braak ligt terwijl jullie naar het land van je vijanden verdreven zijn, wordt het schadeloos gesteld voor de rust die het heeft moeten ontberen. Dan zal het rusten ter vergoeding van de sabbatsjaren. Zo lang het land braak ligt, heeft het de rust die jullie het, toen je er woonde, tijdens de sabbatsjaren niet hebt gegund'. In vers 42 wordt beschreven hoe God weer zijn verbond met Abraham, Isaak en Jakob zal gedenken, en het land zal gedenken. Het gedenken van het verbond met de mensen wordt hier direct gevolgd door het gedenken van God van het land, ook zonder de mensen die er tijdelijk vanaf moesten om de sabbatsjaren aan het land te vergoeden. Het roept herinneringen op aan hoe God na de vloed een verbond sloot met alle levende wezens die in de ark de vloed overleefd hadden (Genesis 9, 8 – 10).

De voorschriften over het sabbatjaar werkten nog veel later door in de geschiedenis van Israël. Aan het slot van 2 Kronieken (in de Joodse bijbel is dat ook het laatste boek) wordt beschreven hoe het volk zeventig jaar in ballingschap moest en het land braak bleef liggen 'totdat alle niet in acht genomen sabbatsjaren vergoed waren'.

De levenskunst van Jezus

Bij navolging van Jezus denken wij al snel aan zware thema's als het opnemen van het kruis en hem volgen in zijn lijden. Dat zijn essentiële thema's in het christelijke leven. Maar zouden er ook niet lichtere kanten in het leven van Jezus zijn die om navolging vragen? Zoals wanneer Jezus ons vraagt te kijken naar de lelies: 'Kijk hoe ze groeien in het veld. Ze werken niet en ze weven niet.' (Matth. 6, 28)'. Volgens sommigen staat deze hele passage uit de Bergrede over het niet bezorgd zijn voor de dag van morgen in het kader van het sabbatjaar, het zevende jaar waarin de akker braak zou moeten liggen en mens en dier zouden moeten leven van wat er spontaan opkomt. Ook wie de sabbat echt durft te vieren zou zich geen zorgen moeten maken voor de dag van morgen 'want de dag van morgen zorgt wel voor zich zelf' (Matth. 6, 34).

Wanneer we naar de levenskunst van Jezus met betrekking tot de sabbat vragen valt het op dat hij eigen accenten legt. Hij schaft de sabbat zeker niet af. Hij verbindt de sabbat met zijn prediking van het Koninkrijk van God waarin iedereen tot zijn of haar recht komt. De bekende tekst 'Komt tot Mij, allen die vermoeid en belast zijt, en ik zal u rust geven' (Matth. 11, 28-30), zal in relatie tot de sabbatrust gelezen mogen worden. Want direct daarop volgt het verhaal dat de discipelen, op diezelfde dag, aren plukken op de sabbat. Jezus verdedigt dat: 'Want de Zoon des mensen is heer over de sabbat'. Hij wil dat mensen tot hun recht en hun rust komen, hun honger gestild en hun leven hersteld wordt. Dat laatste gebeurt bij de genezing van de man met de verschrompelde hand op diezelfde sabbat. Hoe mens en dier tot hun recht moeten komen op de sabbat komt naar voren in Lucas 14 waar Jezus op de sabbat een man geneest. Als de Farizeeën en schriftgeleerden daartegen protesteren zegt hij: 'Als uw zoon of uw os in een put valt, dan haalt u hem er toch meteen uit, ook als het sabbat is?'.

De sabbat duidt in het Nieuwe Testament al op het uiteindelijk herstel van de schepping. Misschien mogen we dat ook al lezen in Marcus 1 waar Jezus veertig dagen in de woestijn bleef en door Satan op de proef werd gesteld.. Daarbij staat 'Hij leefde te midden van wilde dieren, en engelen zorgden voor hem'. In het Oude Testament wordt het vreedzaam geschilderd als vrede tussen mens en dier. Jezus komt en daarmee de doorbraak van het Koninkrijk van God, brengt ook deze vrede tussen mens en dier op gang.

Bij de opstanding van Jezus breekt de nieuwe schepping door. Maria ziet de opgestane Heer in de hof en denkt eerst dat het de tuinman is (Joh 20, 15). Misschien heeft ze zich toch niet geheel of zo maar vergist. Jezus is ook de nieuwe Adam, de nieuwe mens in wie de hof weer hersteld wordt naar de bedoeling van God. Ook de natuur deelt in de nieuwe schepping, zoals met name de oosters orthodoxe kerken bij de opstanding van Jezus benadrukken. Jezus zegt tot Maria "Houd mij niet vast". Hij keert terug tot de vader en laat ons, als we in geloof deel hebben in die opstanding, als 'nieuwe schepping in Christus' achter (2 Cor. 5, 17). Neemt Adam, de mens, nu opnieuw verantwoordelijkheid voor de hof op zich, als een tuinman?

Sabbat en zondag

Wanneer wij ons afvragen wat de instelling van de sabbat voor ons nu in een geactualiseerde en eigentijdse vorm zou kunnen betekenen kunnen we niet heen om de vraag hoe sabbat en zondag zich tot elkaar verhouden.

Die verhouding is veel ingewikkelder dan meestal in de kerken gedacht wordt. De eerste christenen uit de Joden hielden de Joodse sabbat en kwamen daarna op de eerste dag van de week, een werkdag, voor of na het werk bij elkaar om de opstanding van Jezus te gedenken en het avondmaal te vieren. Zo werden sabbat en zondag naast elkaar gehouden. Voor Christenen uit de heidenen die de sabbat niet hielden was de zondag een werkdag. Pas onder keizer Constantijn, in de vierde eeuw werd de zondag een dag waarop niet gewerkt werd. Toen werd ook steeds meer de zondag in de plaats van de sabbat gesteld. In een aantal kerken in Syrië en Klein Azië - en tot nu toe in Ethiopië - werden nog lang sabbat en zondag gevierd. De sabbat als viering van de schepping en de zondag als viering van de herschepping.

Bij het in de plaats stellen van de zondag voor de sabbat speelde ook zeker de vijandschap ten aanzien van de Joden een rol.

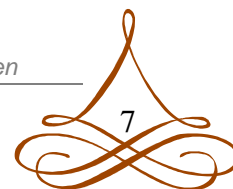
Het is opvallend dat Luther en Calvijn ook bewust niet de sabbat wilden overnemen, omdat Christus de wet had vervuld. Calvijn vond ook niet dat de zondag in de plaats van de sabbat gekomen was. De sabbat was aan de Joden ontnomen vanwege hun bijgeloof. Voor Luther en Calvijn was de zondag min of meer een gewone dag. Maar wel een dag waarop iedereen de gelegenheid moest krijgen om naar de kerk te gaan. Daarom moest het ook een vrije dag zijn. Wel wees Calvijn op het belang van geestelijk en lichamelijke rust. De strenge zondagviering in het Calvinisme is vooral ontstaan onder invloed van de Engelse Puriteinen en heeft van daaruit ook invloed in Nederland gekregen.

Door een nieuwe bezinning op het Oude Testament en op de relatie met het Jodendom is de bezinning over sabbat en zondag in een nieuw stadium gekomen. Daarbij komt de vraag naar de relatie tot de schepping en de kritiek op het economische bestel ook meer aan bod. Wij hebben met het vrije weekend meer dan ooit de gelegenheid om opnieuw na te denken over de vraag hoe sabbat en zondag, als viering van schepping en herschepping opnieuw vorm kunnen krijgen. Daarbij kunnen we bij de Joden in de leer gaan, zonder dat we hun uitwerking van de sabbat geheel overnemen. Zo is er het idee om de zondag op zaterdagavond te beginnen, om zo de band met de sabbat nader aan te halen. Maar afgezien van de vraag van een vernieuwde vormgeving zou het goed zijn om het vieren en gedenken van de schepping, met de rust die daarbij hoort duidelijker een plaats te geven in de invulling van zaterdag en zondag. Het gaat daarbij uitdrukkelijk om de zaterdag en de zondag, en niet om twee vrije dagen voor iedereen die over de week kunnen verschuiven. Dan wordt het gezamenlijke karakter van de viering opgegeven, met alle gevolgen van fragmentarisering en individualisering van de maatschappij die dat met zich mee brengt.

Wij kunnen niet volstaan met te zeggen dat de sabbat door Christus vervuld is en daarom afgedaan heeft. Dat doen we ook niet met de andere tien geboden. De fundering ligt ook niet zo zeer in het gebod, als wel in de uitnodiging om Gods voorbeeld – dat is ook zijn ecologische strategie - na te volgen. In zijn scheppingsboodschap is de afwisseling van arbeid en rust ingesloten. Het doel van de schepping is niet activiteit, maar het vieren van de rust. Dat zien we ook in de herschepping door Christus: 'Er wacht het volk van God dus nog steeds een sabbatsrust. En wie is binnen gegaan in die rust, vindt rust na zijn werk zoals God na het zijne'(Hebreeën 4, 9 en 10) . Dat is niet maar een rust aan het eind der tijden, maar een rust die nu al in de afwisseling van werken en rusten deel uitmaakt van christelijke levenskunst.

Hans Schraevesande

Voorzitter van de projectgroep Kerk en Milieu van de Raad van Kerken

Lessen in levenskunst

Onder levenskunst versta ik: de kunst om goed te leven. Vaak wordt hier in plaats van het bijvoeglijk naamwoord woord 'goed' het woord 'mooi' gebruikt. Dat ligt in combinatie met het woord 'kunst' ook voor de hand: bij kunst gaat het immers om schoonheid. Als ik hier 'goed' zeg, dan gebruik ik dat woord dan ook niet primair in een morele, ethische betekenis. Het gaat mij niet om de tegenstelling 'goed' en 'kwaad'. Het 'goede leven' duidt vooral op een leven waarin de verschillende aspecten daarvan onderling in een juiste verhouding staan: inspanning en ontspanning, soberheid en overvloed, ernst en luim, gelatenheid en genot, aandacht voor jezelf en aandacht voor anderen. Daarom komt het er bij levenskunst op aan goed te onderscheiden en jezelf er ook in te oefenen. Levenskunst moet je met andere woorden leren.

Levenskunst is zo beschouwd een thema dat nauw bij een christelijke manier van leven aansluit. Immers, hoort het niet bij uitstek bij het christelijk geloof om op een bewuste, zorgvuldige manier te leven? En vraagt een dergelijk leven niet om oefening en concentratie? Daarbij is het uitermate belangrijk dat alle aspecten van het leven hun eigen plek ontvangen en het ene niet gaat ten koste van het andere. Onderdeel van een dergelijke omgang met het leven is wat mij betreft ook dat je oog hebt voor de wijze waarop je omgaat met wat de schepping te bieden heeft: is de wijze waarop je gebruik maakt van de schepping te verantwoorden tegenover Hem die alles geschapen heeft? Juist in een christelijke levenskunst kunnen genieten en soberheid heel goed samengaan: het geconcentreerd genieten van zaken die waardevol zijn en ook zo behandeld worden.

Om hieraan een kleine bijdrage te leveren volgen hieronder een paar elementaire lessen in levenskunst. Niet in de vorm van voorschriften voor een goed leven. Maar meer in de vorm van suggesties hoe je met bepaalde aspecten van het leven om zou kunnen gaan.

Les 1: Gewoontevorming

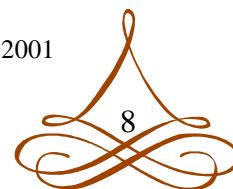
Wij associëren het woord 'kunst' al heel snel met *originaliteit*. Een kunstenaar moet voor alles origineel zijn. Dit – vooral uit de romantiek afkomstige – idee kan heel belemmerend werken voor het beoefenen van levenskunst. Immers, het zou de indruk kunnen wekken dat ware levenskunst er in de eerste plaats op neerkomt dat je iedere dag opnieuw op een originele manier moet leven en de sleur moet mijden.

Voor mijzelf was het een openbaring dat Wilhelm Schmid zijn boek over levenskunst begon met een beschouwing over gewoontevorming.¹ Zonder goede gewoontes geen levenskunst, is zijn stelling. Bij hem hoor je niet dat je iedere sleur moet vermijden. Integendeel: levenskunst begint met goede gewoontes. En ook al lijkt het op het eerste gezicht strijdig, toch is hier wel degelijk sprake van een parallel met de kunst. Immers, een kunstenaar moet – om origineel te kunnen zijn – allereerst de techniek van het maken van kunst (schilderen, beeldhouwen etc.) goed onder de knie hebben. Pas als de techniek om het zo te zeggen tot zijn routines is gaan behoren, ontstaat de ruimte voor originaliteit. Anders gezegd: originaliteit veronderstelt routine. Precies zo is het met de betekenis van gewoontevorming voor de kunst van het leven.

Wat moet hier onder gewoontevorming verstaan worden? Simpele dingen als: op tijd opstaan (en op tijd naar bed gaan); het houden van een stille tijd of een stil moment aan het begin van de dag; het genieten van een goed ontbijt; een wandeling bij de lunch, 's middags op het werk; het inlassen van een meditatief moment aan het begin van de avond. Waarbij men al deze suggesties niet als geboden moet beschouwen. Het zijn niet meer dan hints: suggesties van hoe je het aan zou kunnen pakken.

Het belangrijkste voordeel van goede gewoontevorming is dat zij het individu ontlast van de voortdurende plicht om te kiezen. Wie zichzelf de gewoonte aanleert om iedere dag een kwartier eerder op te staan dan beslist noodzakelijk is om zich mentaal op de dag te kunnen voorbereiden, die hoeft niet iedere dag opnieuw daarvoor te kiezen. Zo iemand ontwikkelt een patroon; zo'n patroon

¹ Wilhelm Schmid, *Filosofie van de levenskunst – Inleiding in het mooie leven*, Amsterdam: Ambo, 2001 (2^e druk).

leidt tot gewenning; gewenning op haar beurt zorgt ervoor dat er weinig energie verloren gaat met het opnieuw afwegen, beslissen en zich eraan te houden.

Er zit natuurlijk ook een gevaar aan gewoontevorming, namelijk de sleur. Iemand die zijn leven gestalte geeft in de vorm van gewoontes, loopt het gevaar dat zijn leven opgaat in de sleur. Daarom is het zaak om niet meer gewoontes te hebben dan nodig is om op een goede manier te kunnen leven. En goede gewoontes behoren al evenzeer tot de kunst van het leven als het vermogen om ze op bepaalde momenten te doorbreken. Gewoontes mogen niet tot een keurslijf worden.

Les 2: Realisme

Goede gewoontes vormen een voorwaarde voor levenskunst. Levenskunst gaat uiteraard veel verder dan gewoontevorming, maar moet er wel mee beginnen. En ook realisme staat aan het begin van levenskunst. Een levenskunstenaar stelt zichzelf geen al te hoge idealen. De levenskunstenaar vermijdt het te hoog in te zetten. Eén van de basisregels van ware levenskunst is de stelling dat iedere levenskunstenaar een 'eeuwige beginner' is.

In het woord 'levenskunst' ligt feitelijk een grote verleiding op de loer om de idealen heel hoog te stellen. De reden daarvoor is simpel: het woord 'kunst' verwijst immers naar een tot in de finesses beheerste praktijk. Slechts die mensen worden kunstenaar genoemd die uitblinken in het maken van kunstwerken. Een gemiddeld talent zal het nooit tot kunstenaar schoppen.

Als het om levenskunst gaat, ligt dat evenwel anders. De levenskunstenaar is een meester in bescheidenheid. Hij weet dat niets zo vijandig staat tegenover het ideaal van het leiden van een goed en mooi leven dan de wens om perfect te zijn. Het betere is de vijand van het goede, zo weet hij. Wie altijd naar het beste streeft, zal nooit goed presteren. De levenskunstenaar is zich van die verschrikkelijke valkuil bewust. En heeft er mee leren leven.

Het is met name de christelijke traditie die hier een levende bron voor levenskunst vormt. En wel in het bijzonder in de categorie van de genade. Wie probeert een goed leven te leiden, moet het zichzelf als het ware gunnen om iedere dag opnieuw te kunnen beginnen. Of zoals Wil Derkse in zijn boekje laat zien: ieder mens blijft altijd een beginner; levenskunst voor gevorderden bestaat niet.²

Dit *beginsel* is een wezenlijke voorwaarde voor een christelijke levenskunst. Het leert mensen reëel om te gaan met hun falen. Het leert mensen om niet in paniek te raken, wanneer men terugvalt in een oude en slechte gewoonte: men kan immers weer opnieuw beginnen. Het gaat niet om het resultaat, maar om het gaan van de weg. Het maakt mensen realistisch in het afleren van slechte en het nastreven van goede gewoontes.

Eén van de aanbevelingen die ik af zou willen leiden uit deze les in levenskunst luidt: als u zich wilt wijden aan de kunst om te leven, begin dan klein. Het afleren van slechts één slechte gewoonte of het aanleren van één goede is vaak al een heel goede prestatie als het gaat om het streven naar een waarachtige levenskunst.

Les 3: Neem de tijd

Als er één terrein is waar de behoefte aan een nieuwe levenskunst voor de meeste van ons direct voelbaar is, dan is het wel in onze omgang met de tijd. Wie van ons heeft het tegenwoordig niet druk

² Wil Derkse, *Een levensregel voor beginners – Benedictijnse spiritualiteit voor het dagelijkse leven*, Tielt: Lannoo, 2002 (7^e druk), p.21: "Ik besef maar al te goed hoe groot de afstand kan zijn tussen het ideaal dat Benedictus' *Regel* me voorhoudt en wat ik daar in het leven van alledag van terechtbreng. Ik weet inmiddels dat dit voor monniken en monialen niet anders is. Gelukkig schrijft Benedictus heel geruststellend: "Dit is een regel voor beginners". Daarmee bedoelt hij niet dat je na lezing ervan en voldoende oefening wordt bevorderd naar een volgend niveau, waarvoor hij dan een regel voor gevorderden in de aanbidding heeft. Integendeel: er is *alleen* deze regel voor beginners. En we *blijven* steeds en dagelijks beginners op onze pelgrimsweg naar een betere kwaliteit van leven."

en kan nauwelijks de tijd vinden om de dingen te doen die zij/hij belangrijk vindt? Cursussen in *Time-management* zijn tegenwoordig een veelgevraagd product bij bedrijfsopleidingen.

Het is opvallend dat één van de goeroe's op het gebied van *time-management* – Stephen Covey, een gelovig man (mormoon) – laat zien dat problemen in de omgang met de tijd eigenlijk problemen zijn van prioriteit.³ Wie voortdurend de druk van de tijd ervaart, weet blijkbaar niet goed wat werkelijk belangrijk voor haar/hem is. Tijdsproblemen zijn dus ten diepste waarden-problemen. Als je weet wat je belangrijk vindt, maak je er tijd voor, zo lijkt zijn boodschap.

Vandaar deze derde les: neem de tijd, in plaats dat de tijd jou neemt. Laat je niet steeds je agenda voorschrijven door de urgentie van de toevallige gebeurtenissen of de toevallige stroom van alles wat zich aandient en om je aandacht vraagt. Neem bijvoorbeeld onze hang om ten allen tijde telefonisch bereikbaar te zijn. Iedere tiener heeft tegenwoordig een mobieltje. Zij vormen daarmee de gewoonte om de gehele dag, bij iedere activiteit, onderbroken te kunnen worden door de toevallige aanroep van een kennis. Daarbij gaat de urgentie (het rinkelen van de beltoon) de belangrijkheid domineren.

Ook hier geldt dat tijd nemen een hele kunst is. Eén van de manieren om tijd te nemen is om bewust te plannen. Covey reikt hier allerlei technieken voor aan. Tegelijk ligt hier een grote valkuil. Wie overdreven *plant*, maakt zich afhankelijk van een beheerssysteem. Neem mensen die heel bewust hun gezinsleven plannen: kwali-tijd noemen ze dat. Zulke mensen dreigen heel gauw onaangenaam gezelschap te worden: zij hebben geen tijd meer voor het niet verwachte. Als je hen belt omdat je ze even nodig hebt, dan komt het bijna nooit uit. Daarom is de kunst van het tijd nemen ook de kunst van het omgaan met het onplanbare. Plan die tijd die zich goed plannen laat, om de tijd te kunnen nemen voor het onplanbare. Planning dus ten dienste van het creëren van ruimte in de tijd. Zodat je bijvoorbeeld de ruimte hebt om iemand die dat acuut nodig heeft te kunnen helpen of om klaar te staan voor een vriend die zich in de problemen gewerkt heeft.

Tot de kunst van het tijd nemen behoort natuurlijk niet in het minst het nemen van de tijd voor de omgang met God. In een rusteloos leven is geen plaats voor God. En dat wordt heel snel een vicieuze cirkel. Want wie geen plaats voor God heeft, krijgt een rusteloos leven.

Les 4: Leer genieten

Veel christenen associëren een christelijk leven niet met genieten, maar eerder met het afzien van genot. Het christelijk geloof stelt immers de lijdende mens centraal, vooral in de vorm van de lijdende Christus. Als er al een levenskunst, of liever: -stijl, bij het christelijk geloof hoort, dan die van de ascese en de onthouding. Denk bijvoorbeeld aan de kloosterordes uit de Roomse traditie.

Toch is dit beeld onjuist. En het zo een onderzoek waard zijn om te bekijken hoe dit beeld ontstaan is. Is het een gevolg van een verkeerd christelijk zelfverstaan? Of heeft het veeleer te maken met ontwikkelingen van buitenaf die christenen zich in de loop van de tijd hebben eigen gemaakt? Opvallend in de christelijke seksuele moraal bijvoorbeeld is dat deze moraal heel vaak wordt geassocieerd met het *Victorianisme*. Maar de *Victoriaanse* moraal is toch eerder een burgerlijke dan een christelijke moraal. De vraag is dus gerechtvaardigd in hoeverre hier sprake is van een inhoudelijke verwantschap of van een historische samenloop van omstandigheden?

Een bijbelse visie op genieten is eigenlijk veel ruimer en onbevangener. Zelfs het volgens velen hardvochtige en soms bijzonder wrede Oude Testament bevat boeken waarin het volop genieten van de goede gaven van de schepping een centrale rol speelt. Neem een liefdeslied als het *Hooglied*. Of één van de mooiste boeken van de levenskunst: *Prediker*.

Wat is het beeld van levenskunst dat de *Prediker* oproept? Dat het geluk wijkt voor wie het geluk als het hoogste goed najaagt. Geluk mag genoten worden, als je het ontvangen wilt als een gave van God. Wie het geluk echter ziet als het resultaat van eigen inspanningen, hem wordt het ontnomen. *Prediker* lijkt dus te willen zeggen: genot en geluk zijn genadegaven. Ze vallen aan je toe. Niet als

³ Stephen R. Covey, *De zeven eigenschappen van effectief leiderschap*, Amsterdam/Antwerpen: Contact (Business Bibliotheek), 1999 (11^e druk).

toeval, maar als gave. Wie God als gever erkent, kan er dus ook onbekommerd van genieten. Als iemand jou een geschenk geeft, hoef je je immers niet af te vragen of je het verdient.

Genade is daarom het kernwoord van een christelijke levenskunst: de kunst om de gaven van God volop te genieten. Daarin ligt ook het cruciale verschil tussen het bijbelse genieten en het hedendaagse hedonisme. Bijbels genieten is *ontvangen*. Hedonisme is consumeren ofwel *nemen*.

Wie *neemt*, heeft niet snel genoeg. Wie ontvangen kan, is tevreden met het gegevene en bereid het minder plezierige dat op hem toekomt te aanvaarden.

Les 5: Doe wat in je macht is en aanvaard wat buiten je macht is

Heel belangrijk voor levenskunst is de kunst te onderscheiden tussen wat in je macht is en wat niet. Wie zich steeds druk maakt en ergert aan wat niet in zijn macht is, maar intussen wat hij wèl kan doen nalaat, die frustrateert zichzelf. Deze levensregel van de Griekse filosoof Epictetus (*Encheiridion*) is voor christenen zeer behartenswaardig. Veel christenen gaan gebukt onder gevoelens van schuld. Zij redeneren sterk vanuit hun betrokkenheid. Maar niet alles waarbij een mens zich betrokken voelt, ligt ook binnen zijn bereik. Ik kan mij schuldig voelen over de armoede van mensen in de derde wereld, maar kan ik er in algemene zin heel weinig aan doen om hun lot te verbeteren. Tegelijkertijd kan ik echter wel degelijk iets doen, namelijk op de kleine schaal die wel in mijn bereik ligt.

Waarachtige levenskunst weet steeds te onderscheiden tussen wat binnen je bereik ligt en wat niet. Door je te richten op wat binnen je bereik ligt en je niet te laten hinderen door wat buiten je bereik ligt, kun je veel doelgerichter leven. Dit is geen pleidooi tegen betrokkenheid en voor onverschilligheid. Het is wel een pleidooi voor een levenshouding waarin je je energie niet steekt in dingen die je niet kunt beïnvloeden.

In het reeds genoemde boek van Covey wordt een proactieve levenshouding in soortgelijke termen beschreven. Covey onderscheidt tussen de *cirkel van betrokkenheid* en de *cirkel van invloed*. Wie veel tijd en energie besteedt aan zaken die wel binnen zijn cirkel van betrokkenheid, maar niet binnen zijn cirkel van invloed liggen, dreigt te vervallen tot reactiviteit. Zulke mensen raken teleurgesteld en gefrustreerd, voelen zich vaak schuldig en dreigen steeds egocentrischer te worden. Zij hebben geen ruimte meer voor een actievere houding, want hebben hun energie vaak al verspeeld aan zaken waar zij toch weinig invloed op hebben. Wie zijn aandacht en energie echter vooral richt op dingen die binnen zijn cirkel van invloed vallen, die bereikt veel meer, ook voor anderen.

Juist wanneer je al die zaken waarop je geen invloed hebt, beschouwt als datgene wat door God op jouw weg geplaatst is om je te beproeven of op je verantwoordelijkheden te wijzen, dan kun je ze veel gemakkelijker *aanvaarden*. Tegelijk kun je alles waar je wel invloed op hebt beschouwen als verantwoordelijkheden die God op jouw weg geplaatst heeft en waarin je een roeping te vervullen hebt. Wie zo leeft laat alles wat buiten zijn bereik ligt veel gemakkelijker los en wijdt zich met volle inzet aan die dingen, waarmee hij werkelijk iets kan.

Jan Hoogland

*Bijzonder hoogleraar Reformatorische wijsbegeerte aan de Universiteit Twente en
Beleidsmedewerker bij de Stichting Philadelphia Zorg*

Anders omgaan met dieren

Inleiding

Het is goed om in de 'periode voor de schepping', die loopt van 1 september tot 4 oktober, na te denken over de omgang met dieren. Volgens de Bijbel is de schepping en onderhouding van de dieren een belangrijk onderdeel van Gods scheppend handelen (Gen. 1; Job 38-41; Ps. 104). En volgens de Bijbel heeft de mens een bijzondere plaats in het geheel van de geschapen werkelijkheid; hij heeft in relatie tot de dieren een bijzondere verantwoordelijkheid (Gen. 1-2; Gen. 9; Ps. 8). Nu is er sinds de tijd waarin de Bijbel geschreven werd veel veranderd in de omgang tussen mens en dier. In deze bijdrage eerst iets over die verandering en daarna een aanzet tot herbezinning.

Tegenstrijdige dierbeelden

In onze westerse samenleving doet zich het merkwaardige feit voor dat er naast elkaar twee volstrekt tegenstrijdige dierbeelden bestaan. Er zijn huisdieren en gebruiksdieren.

Huisdieren worden in de Westerse samenleving (ook in Nederland) bij voorkeur gezien als kameraden, als wezens waarmee we een persoonlijke relatie hebben. In miljoenen huishoudens in Nederland leven kleine huisdieren zoals honden en katten. Deze dieren worden comfortabel gehuisvest; ze krijgen uitstekend en duur betaald voedsel; ze krijgen speeltjes om zich mee te vermaken en veel persoonlijke aandacht – soms evenveel aandacht als de kinderen. Als huisdieren ziek zijn, worden ze naar een dierenarts gebracht en als dat nodig blijkt, krijgen ze steeds vaker een kostbare medische behandeling. Als ze doodgaan worden ze soms plechtig begraven op speciale begraafplaatsen. Deze positieve attitude ten aanzien van kleine huisdieren wordt door sommige mensen overgebracht op dieren die niet letterlijk in hetzelfde huis wonen, maar die wel als huisdieren worden beschouwd, zoals paarden, schapen, kippen en ganzen.

Met deze huisdieren bouwen mensen vaak een langdurige, emotionele band op. Ze besteden veel tijd aan de verzorging van deze dieren en ze praten dagelijks tegen ze. Ze treuren soms lang als deze dieren doodgaan.

Aan de andere kant kent onze samenleving grote aantallen gebruiksdieren. Deze dieren worden alleen gehouden vanwege hun instrumentele waarde als leveranciers van de grondstoffen voor onder andere de voedingsmiddelen-, kleding- en meubelindustrie. Gebruiksdieren worden in de Westerse samenleving op industriële wijze gefokt, gevangen gehouden, gevoed, gedood en verwerkt. In dit productieproces ligt het accent op de rationalisering van de productie, de bewaking van de (voedsel)veiligheid voor de mens en de optimalisering van het economische rendement.

Van een emotionele band tussen mens en dier is in deze setting geen sprake. Ook evidente belangen van het dier worden genegeerd. In de intensieve rundvee- en pluimveehouderij worden dieren in zulke kleine ruimten gehouden dat ze niet tot normale, dat wil zeggen soorteigen, gedragspatronen van foerageren of groepsvorming in staat zijn. In de intensieve visserij worden de zeeën op machinale wijze leeggevist. En in de pelsdierfokkerij worden dieren routinematig gedood om hun pels te kunnen bemachtigen.

Tegenstrijdige moraliteiten

Aan deze twee tegenstrijdige dierbeelden zijn twee evenzeer tegenstrijdige moraliteiten (sets van morele normen) voor de omgang met dieren gekoppeld.

Bij huisdieren projecteren de eigenaars van deze dieren vaak een aantal morele normen op hun dieren die van oorsprong voorbehouden waren aan mensen. Het wordt als een moreel vergrijp ervaren om huisdieren te verwaarlozen, te laten lijden als ze ziek zijn, of te mishandelen. Bij de uitbraak van een dierziekte verzetten mensen zich tegen het ruimen van hun hobbydieren, ook als de overheid dat noodzakelijk acht met het oog op het algemeen belang. Het leven van het dier dat als individu gekend wordt, krijgt een waarde die vergelijkbaar is met die van een mens.

In de omgang met gebruiksdieren wordt een heel andere set van morele normen gehanteerd. Het belang van het individuele dier om zich te kunnen gedragen overeenkomstig de aanleg van zijn soort wordt volledig ondergeschikt gemaakt aan de economische wetten die in een bepaalde sector gelden. Een navrant voorbeeld is nog steeds de huisvesting van pluimvee. Een gedomesticeerde kip leeft bij voorkeur in een kleine groep waarin een sociale hiërarchie, de zogenaamde 'pikorde', gevormd kan worden. Binnen deze groep is het dier relatief veilig en komen excessen zoals het volledig kaal- of doodpikken van een soortgenoot niet voor. Deze groep leeft ideaal gesproken in een natuurlijke omgeving waar soorteigen foeragegedrag mogelijk is, te weten het zelf bij elkaar 'scharrelen' van zaden en insecten in de losse grond.

De gemiddelde leg- of vleeskip leeft echter in totaal andere omstandigheden. Vaak is zij nog gehuisvest in veel te kleine ruimten en op een ondergrond waar foerageren onmogelijk is; in een omgeving waar veel te veel soortgenoten zijn en waar vluchten niet mogelijk is; en in omstandigheden waar de vatbaarheid voor besmettelijke ziekten vergroot wordt, onder andere door de hoge concentraties ammoniak in de lucht.

Daarnaast wordt het doden van gebruiksdieren in de Westerse samenleving nauwelijks als een probleem ervaren. Enkele harde cijfers illustreren dit punt. Tijdens de MKZ-crisis in 2001 werden 280.000 runderen geruimd. Tijdens de vogelgriepedemie in 2003 werden ruim 30 miljoen kippen, eenden en kalkoenen afgemaakt. En in het kader van de nog steeds niet verboden zeehondenjacht in Canada werden er in 2005 opnieuw ruim 300.000 zeehonden doodgeknuppeld ter verkrijging van hun pels. Als we deze getallen vergelijken met de opschudding die het mishandelen en doden van één paard of pony in de wei kan veroorzaken, is mijn punt duidelijk: in de Westerse samenleving is sprake van twee volstrekt tegenstrijdige moraliteiten voor de omgang met het dier.

Herbezinning op onze religieuze wortels

Uit het bovenstaande mag duidelijk zijn, dat ik geen voorstander ben van het laten voortbestaan van twee onderling zo sterk afwijkende moraliteiten voor de omgang met dieren. De omgang met dieren moet anders. Er zal een herbezinning moeten komen op de culturele wortels van de diep ambivalente houding tegenover het dier in de Westerse samenleving. Voor de christelijke geloofsgemeenschap kan een herbezinning op het Bijbelse dierbeeld in dit verband bijzonder waardevol zijn.

In de Antieke wereld, waarin de Bijbel ontstaan is, leefde de mens nog onder één dak met zijn vee: het schaap, de geit, het rund en de ezel werden 's nachts op stal gezet onder een afdak dat via een open binnenplaats met de slaapvertrekken van de eigenaar van de dieren verbonden was. De boer uit Bijbelse tijden behandelde zijn dieren met de grootste zorg, omdat zijn eigen bedrijfsvoering en zelfs zijn eigen voortbestaan van de inzet van de dieren afhankelijk was.

In verschillende Bijbelse voorschriften komt dan ook tot uitdrukking dat men de natuurlijke behoeften van dieren onderkende en respecteerde. Ik noem drie voorbeelden.

In Deut. 22:10 staat: 'U mag een rund en een ezel niet samen voor de ploeg spannen.' (NBV). Dit gebod heeft de volgende achtergrond: een kleine boer had in de Oudheid vaak slechts de beschikking over één os en één ezel. In de tijd dat er geploegd moest worden zal deze boer de neiging gehad hebben, zijn enige twee dieren voor een dubbele ploeg te spannen. Dat leidde echter onvermijdelijk tot problemen, omdat de os zwaar is en traag werkt, terwijl de ezel licht is en snel werkt. Om te voorkomen dat de ploeg voortdurend scheef gaat, zou de boer dus ofwel de os moeten slaan om hem te versnellen, of de ezel moeten dwingen een zwaardere last te trekken dan hij aankan. Deze lichte vormen van dierenmishandeling zijn voor een boer in Israël verboden: hij mag niet ploegen met een ongelijk span, maar hij moet bijvoorbeeld bij de buurman een os gaan lenen voor de duur van het ploegen.

Een tweede voorbeeld. In Deut. 25:4 staat de tekst: 'U mag een rund bij het dorsen niet muilkorven.' (NBV). Bij het dorsen (het losmaken van de graankorrels uit de aren en het fijntrappen van het stro) werd in de Oudheid een os gebruikt die rondjes liep over de dorsvloer. Dit dier zal de neiging gehad hebben om af en toe een hap te nemen van het voedsel waar hij overheen liep.

Voor de boer was dit foerageergedrag echter schadelijk zolang de graankorrels nog niet van het stro gescheiden waren, omdat de graankorrels voor menselijke consumptie bedoeld waren. In de Oudheid had men daarom in verschillende culturen (bijv. Egypte) de gewoonte om de bek van de os tijdens het dorsen dicht te binden met een mulband.

In Israël is zoiets echter verboden, omdat een dier dat voor de mens nuttig werk verricht ook een beetje mag profiteren van zijn inzet. Het dier mag zijn natuurlijke gedragspatroon volgen, hoewel dat ten koste gaat van het economische rendement.

En in Ex. 23:12 staat tenslotte: 'Zes dagen lang mag je werken, maar op de zevende dag moet je rust houden; dan kunnen ook je rund en je ezel uitrusten en kunnen je slaven en de vreemdelingen die voor je werken op adem komen.' (NBV). Vaak wordt het sabbatsgebod uit de Decalooog zo uitgelegd, dat alles draait om het gezinshoofd. Hij moet eenmaal per week kunnen rusten en met het oog daarop moet hij ook zijn gezin, personeel, inwonende vreemdelingen en dieren (Ex. 20:10) ontslaan van hun plicht om te werken. In Ex. 23 zien we echter dat het sabbatsgebod niet alleen bedoeld is om het gezinshoofd een dag rust te geven, maar ook om de dieren en het personeel wat ontspanning en vrijheid te geven. Het Hebreeuwse woord dat in verband met de dieren gebruikt wordt, zou men ook kunnen vertalen met 'zich neervlijen', wat duidelijk aangeeft dat het sabbatsgebod bedoeld is om het lichamenlijk herstel van de dieren te bevorderen. Opnieuw wint de humanitaire benadering het in de Bijbel van de puur economische.

Conclusie

Het is niet gewenst dat er in de Westerse samenleving twee dierbeelden en twee moraliteiten voor de omgang met dieren bestaan, die onderling volstrekt tegenstrijdig zijn. Een herbezinning is daarom noodzakelijk. Christenen kunnen zich bij die herbezinning laten inspireren door het dierbeeld en de voorschriften die in de Bijbel te vinden zijn. Op basis van deze herbezinning moet er ook een omslag komen in het gedrag van mensen. Ze moeten als consument en burger duidelijke keuzes gaan maken. Voor christenen is er ongetwijfeld sprake van een morele plicht om in hun concrete, alledaagse keuzes duidelijker tot uitdrukking te brengen dat zij erkennen dat dieren schepselen van God zijn.

Jacques Schenderling

Predikant (P.K.N.) te Berkel en Rodenrijs. Hij publiceerde onder andere: 'Mens en dier in theologisch perspectief' (Zoetermeer: Boekencentrum, 1999)

Levenskunst rond het omgaan met de natuur

❖ Een bijdrage van A Rocha

Kerk met groene vingers

Gods schepping is er om van te genieten, en om er goed voor te zorgen. Voor kerken die graag een bijdrage willen leveren aan natuurbehoud, zijn er volop mogelijkheden.

- **Ik wil vanuit mijn kerk een praktisch natuurbeschermingsproject opzetten**

De natuurbeschermingsorganisatie A Rocha, die werkt vanuit een christelijke motivatie, stimuleert en coördineert kerken die kleinschalige en praktische projecten willen opzetten op het gebied van natuuronderzoek en natuurbehoud. De eerste groep is in Wageningen van start gegaan, en levert onder meer een bijdrage aan het beheer van een moerasgebied in deze regio. Een tweede groep denkt na over mogelijkheden om in de stad Rotterdam een bijdrage te leveren aan natuurbehoud.

Meer informatie over A Rocha Lokaal: www.arocha.nl of nederland@arocha.org.

- **Ik wil van de tuin of de begraafplaats rond onze kerk graag een mooi natuurgebied maken**

Er zijn - vooral in Engeland - veel kerken op dat idee gekomen. Zij beheren hun kerktuinen en begraafplaatsen ecologisch. Ze planten bijvoorbeeld voornamelijk inheemse bomen en struiken, en kiezen voor die planten die vlinders aantrekken. Zo kunnen deze kerktuinen waardevolle natuurgebiedjes worden waar bijzondere planten, insecten en vogels het goed hebben. In Engeland hebben zoveel kerken dit gedaan, dat ze het areaal aan natuurgebied behoorlijk hebben uitgebreid. Inmiddels zijn er ook diverse Nederlandse initiatieven.

Meer informatie: www.yorkshire-wildlife-trust.org.uk/livingChurchyards.htm of www.kerktuinen.nl

- **Ik wil met een groep gemeenteleden praktisch aan de slag in de natuur**

Doe dan mee aan de landelijke natuurwerkdag, ieder jaar op de eerste zaterdag van november. Door het hele land zijn er op die dag gebieden waarin vrijwilligers aan de slag gaan om de natuurwaarden te behouden. Denk aan snoeien, knotten, plaggen, het graven van paddenpoelen, enzovoorts. Het is ook mogelijk om met een groep gemeenteleden een terreinbeherende instantie te benaderen en een project op een nieuwe locatie op poten te zetten.

Meer informatie: www.natuurwerkdag.nl

- **Onze kerk heeft landerijen in bezit. Kunnen we daar iets mee?**

Sommige kerken hebben uitgebreide landerijen in bezit, die vaak in het verleden aan de kerk zijn geschonken. Vaak zijn deze gronden verpacht aan boeren. Maar soms dienen zich, afhankelijk van de locatie, ook heel andere mogelijkheden aan: een daarvan is (agrarisch) natuurbeheer. De Stichting Kerk en Grond adviseert kerken over financieel en maatschappelijk rendement van hun landerijen.

Meer informatie: www.kerkengrond.nl

- **Ik zou (met andere gemeenteleden samen) een natuurproject in het buitenland willen helpen**

A Rocha heeft verschillende veldstudiecentra in het buitenland, onder meer in Frankrijk, Portugal en Engeland. Zowel experts op het gebied van natuur, als mensen die de handen uit de mouwen willen steken zijn daar als vrijwilliger welkom. Het is ook mogelijk een klusreis naar een van deze centra te organiseren, die zich richt op het onderhoud van de gebouwen, of op praktische activiteiten in de natuur.

Meer informatie: www.arocha.nl, nederland@arocha.org.

- **Ik wil via het kerkblad mijn gemeente motiveren een duurzame levensstijl te ontwikkelen**

Hoeveel energie gebruiken we, hoe zit het met het verschil tussen de handafwas en de vaatwasser, wat is onze ecologische voetafdruk, hoe rijden we energiezuinig in onze auto?

Tips over de meest uiteenlopende facetten van ons milieuedrag zijn te vinden op:

www.milieucentraal.nl, www.treesfortravel.nl, www.voetafdruk.nl, www.hetnieuwerijden.nl,
<http://www.vrom.nl/pagina.html?id=11788>

Levenskunst rond het omgaan met dieren

❖ Een bijdrage van de werkgroep Kerk & Dier

Liefde voor God heeft voor christenen niet altijd ook liefde voor Zijn schepping betekend. De *Periode voor de Schepping* geeft gelegenheid om ook over het lot en de bestemming van dieren op aarde na te denken. Vooral de dieren die wij voor consumptie hebben bestemd, plaatsen we niet graag in het centrum van onze belangstelling. Maar het is een zaak van gerechtigheid om in deze periode onze levensstijl naast Gods Woord en waarden te leggen.

We doen een aantal suggesties*:

1. Vermijd cosmetica en huishoudelijke artikelen die op wrede wijze op dieren zijn uitgetest. Informatie daarover kunt u bijvoorbeeld vinden in de *Cosmeticagids – Proefdiervrij winkelen* aan bij de vereniging Proefdiervrij te Den Haag.
Op www.proefdiervrij.nl kunt u uw cosmetica eenvoudig checken
2. Vermijd kleding en andere modeartikelen waarvan de productie gepaard is gegaan met wreedheid jegens dieren, zoals bij de bontindustrie.
3. Koop vlees en dierlijke producten van bedrijven waar de dieren met respect zijn behandeld. U kunt zowel denken aan biologisch vlees als aan scharrelvlees. Bij beide wordt aandacht gegeven aan het welzijn van dieren. Biologisch vlees is duurder; dat komt onder andere door het duurdere, biologisch geteelde voer. Maar ook voer voor scharreldieren moet aan voorwaarden voldoen, zo mogen er geen standaard-antibiotica worden toegevoegd. Voor meer informatie en adressen van slaggers zie www.scharrelvlees.net. U kunt ook bellen met *Rechten voor al wat leeft* 072-5110617.
U kunt meewerken het aantal verkooppunten uit te breiden door uw slager of supermarkt te vragen (meer soorten) scharrelproducten te gaan verkopen. Scharreleieren zijn reeds in bijna elke supermarkt te koop. Melk, kaas en boter van dieren mét weidegang zijn beschikbaar als biologische zuivelproducten
4. Bezoek geen vermaak waar de dieren wreed worden behandeld. Worden bijvoorbeeld bij circussen de dieren goed behandeld?
Bij dit punt past ook de bezinning op onze instelling bij sportvissen en plezierjagen.

Het devies is dus: handel uit respect voor dit belangrijk deel van Gods schepping. Laten we weer kiezen voor ons natuurlijk gevoel van mededogen en laten we de dieren weer opnemen in een liefdevolle samenleving. We hebben een verantwoordelijkheid om niet meer van hen te verlangen dan met behoud van een goed leven dat naar hun aard passend is. Ieder kan daaraan op zijn eigen wijze (en naar zijn eigen financiële mogelijkheden) bijdragen.

De luister van de HEER zal zich openbaren voor het oog van al wat leeft. Jesaja 40 vers 5 (NBV)
Een rechtvaardige zorgt goed voor zijn vee, een goddeloze is alleen maar wreed. Spreuken 12 vers 10 (NBV).

* de suggesties zijn voortgekomen uit het uit het rapport 'Bevrijding van het leven' van de Wereldraad van Kerken, 1988.

Levenskunst rond de zorg voor het milieu

❖ Een bijdrage van Kerkinactie en ICCO

Klimaatplan

Het Klimaatplan streeft naar een eerlijke verdeling en een duurzaam gebruik van de atmosfeer; om klimaatverandering tegen te gaan en duurzame ontwikkeling in arme landen mogelijk te maken. Inzet: iedereen op aarde een even grote CO₂-voetafdruk. Want de atmosfeer is deel van Gods schepping. Door dit gemeenschappelijke erfgoed worden we omgeven, beschermd en verzorgd. Het vruchtgebruik van de atmosfeer staat open voor iedereen, nu en in de toekomst. Iedereen kan bijdragen aan heelheid van de schepping.

Drie geweldige ideeën voor een duurzame en rechtvaardige wereld:

1. SlimLicht

SlimLicht is de vervanging van normale lampen door moderne spaarlampen. De eerste generatie spaarlampen waren groot, straalden fel, wit licht uit en hadden tijd nodig om op capaciteit te komen. De moderne spaarlampen hebben die ongemakken niet meer. De aanschaf wordt gestimuleerd door SlimLicht, een stichting zonder winst oogmerk. Het Klimaatplan werkt samen met deze stichting. Per verkochte spaarlamp gaat 1,50 euro naar het Klimaatplan. U bespaart zelf ongeveer 40 euro per lamp aan energiekosten over de levensduur (6000 branduren!) Een spaarlamp van 12W geeft evenveel licht als een gloeilamp van 60W en verbruikt 5 keer minder energie. Goed voor uw portemonnee, het milieu en het Klimaatplan.

Kijk op www.slimlicht.nl

2. Groene stroom

Stap over op groene stroom. Kerkinactie is een samenwerking aangegaan met Greenchoice, een bedrijf dat groene stroom verkoopt. Als u binnenkort bij hen aanklopt, kunt u duurzame energie (stroom en gas) inkopen. Bovendien steunt u daarmee ook het Klimaatplan. Per kWh stroom wordt door Greenchoice 0,25 eurocent in het Klimaatplan gestort. En u krijgt een laagste prijsgarantie. Nergens krijgt u goedkopere groene stroom dan bij www.greenchoice.nl Ook kerken kunnen goedkoop en duurzaam stroom inkopen via een collectief contract.

Kijk op www.energievoorkerken.nl

3. Steun het Klimaatplan

Het Klimaatplan investeert in projecten in ontwikkelingslanden op het gebied van duurzame energie en vergroting van capaciteit om CO₂ uit de lucht te halen. Dat is belangrijk omdat onze CO₂-voetafdruk voorlopig nog wel te groot zal blijven. De projecten, bijv. op het gebied van zonne-energie, biogas of kleinschalige waterkracht, leveren duurzame energie voor economische ontwikkeling. En dat terwijl er niet meer kooldioxide in de lucht komt. Wordt vandaag nog donateur van het Klimaatplan van Kerkinactie en ICCO.

Kijk op www.klimaatplan.nl

Levenskunst voor jongeren

❖ Een bijdrage van Time to Turn

Jongeren en levensstijl

It's time to think

Tijd om onder ogen te zien wat er echt aan de hand is. Tijd om stil te staan bij de feiten over armoede, onrecht en uitbuiting van de natuur. En het is tijd om boos te worden op het kwaad in de wereld en stil te staan bij wat Gods bedoeling is met ons en met zijn schepping.

Tips: bid om Gods Heilige geest | lees de krant | maak een natuurwandeling | leer Micha 6:8 uit je hoofd en lees verder Psalm 8, Jeremia 7, Mattheus 6:19-34 en I Timoteüs 6:6-10 | bereken je mondiale voetafdruk op www.voetafdruk.nl | nodig iemand van Time tot Turn uit |

It's time to choose

Tijd om te kiezen voor een andere levensstijl. Je bent niet verantwoordelijk voor de hele wereld, maar wel voor jouw eigen manier van leven. Door kleine keuzes in de supermarkt, het reisbureau en je huishouden kun je al verschil maken. Ga genieten van genoeg. Dan hoeft je niet alsmaar meer, maar ga je meer genieten van wat God je geeft. Dan blijft er voor anderen genoeg over om van te genieten!

Tips: let op het EKO- en Max Havelaarkeurmerk | koop tweedehands | vraag je bij alles af of je het echt nodig hebt | zet die TV een keertje uit | eet minder vlees | vermijd overbodige verpakking | bespaar energie | gebruik fiets of OV | bekijk de tips op www.timetoturn.nl | kies één onderwerp uit waar je aan gaat werken, want je kunt niet alles tegelijk |

It's time to act

Tijd om in actie te komen voor een eerlijke en duurzame wereld. Het volgen van Jezus Christus gaat verder dan op zondag naar de kerk gaan, het zet je hele leven in een ander licht. Besteed je tijd en je geld aan dingen die eeuwigheidswaarde hebben. Volgens Jezus mogen we ons geen zorgen maken, maar moeten we altijd Gods Koninkrijk zoeken, en zijn gerechtigheid, dan zal Hij voor ons zorgen.

Tips: geef geld weg | geef tijd weg | maak contact met armen in Nederland | wees gastvrij | denk goed na bij werk- en studiekeuze |

It's time to speak

Tijd om je mond open te doen tegen onrecht. In Spreuken staat: "Spreek voor degenen die geen stem hebben". De geschiedenis bewijst dat onrecht omgebogen kan worden wanneer groepen mensen hun mond opendoen. We moeten iedereen laten horen dat het Gods bedoeling is dat mensen zich met elkaar verzoenen en dat we rechtvaardige verhoudingen willen tussen arm en rijk.

Tips: richt een lokale Time to Turn-groep op | steun bedrijven die goed omgaan met mens en natuur | schrijf je in voor campagnes van Time to Turn | verstuur petitie's |

Meer informatie: www.timetoturn.nl

Liturgiesuggesties

Hoe lang mag een mens wel leven?

Naar: Genesis 1:1 – 2:3

Klaas Bartlema 1982

1. Eén, twee, drie, vier, vijf, zes, ze - ven,
hoe lang mag een mens wel le - ven?
Ze - ven da - gen heeft een week,
wie ze tel - len kan gaat mee
al de da - gen van zijn le - ven.

2. Zondag heeft de hoogste waarde
want toen werd het licht op aarde,
toen is Jezus onverwacht
opgekomen uit de nacht
en de zon schijnt op de aarde.

3. Maandag laat de mensen lopen
om het dagelijks brood te kopen,
maandag is van zessen klaar,
wateren gaan uit elkaar
en God doet de mensen hopen.

4. Dinsdag brengt op de gedachte
dat het goed is af te wachten
als God zaait met gulle hand,
groen is het beloofde land,
maar men moet geduldig wachten.

5. Woensdag is de dag der dromen:
hoeveel mensen zullen komen
op de bruiloft van het Lam?
Vraag het vader Abraham,
tel de sterren in je dromen!

6. Donderdag is voor de vissen
in de diepe duisternissen,
voor de vogels en hun lied,
roof de jonge nesten niet,
want het lied kan niemand missen.

7. Vrijdag heeft de meeste uren
voor de mensen en de dieren,
toen is Jezus blootgesteld
als een lam aan doodsgeweld
om de wereld te verduren.

8. Zaterdag is om te zingen
van de vele lieve dingen
en het komend paradijs,
leert vandaag een nieuwe wijs,
dan laat God de bomen zingen.

9. Een, twee, drie, vier, vijf, zes, zeven,
hoe lang mag een mens wel leven?
Zeven dagen heeft een week,
wie ze tellen kan gaat mee
Al de dagen van zijn leven.

Uit: "Het lied op onze lippen" Naastepad (Kampen 2003)

Ode aan de Sabbat

(♩ = 32 als ♩^b)

E

Dag van sta - ken om te wa - ken
 bij het le - ven.

A fism B E

Dag van gods - vrucht te - gen win - zucht,
 dag van in - keer en van om - keer,

dis *dim.* E

van her - le - ven.

A Bsus4 As7 cism

Dag als de - ze, ze - ven - de,
 van God ge - ge - ven.

A B E6

A Bsus4 B E E6

A Bsus4 B7 E

Dag van staken om te waken
 bij het leven.
 Dag van inkeer en van omkeer
 van herleven.
 Dag als deze, zevende,
 van God gegeven

Dag van gratie, recreatie,
 één op zeven.
 Dag van godstrouw tegen roofbouw.
 Dag van inzicht en van uitzicht,
 van herleven.
 Dag als deze, zevende,
 van God gegeven.

Dag van leren nieuw beheren
 alle leven.
 Dag van godsspraak tegen afbraak.
 Dag van heelheid en van eenheid,
 van herleven.
 Dag als deze, zevende,
 van God gegeven.

*Geschreven door: Jan van Opbergen
 / Jan Willem van der Velde
 Uit: Verleggen om bondgenoten, Hilversum 1989*

Ik heb een steen verlegd in een rivier op aarde

Ik heb een steen verlegd in een rivier op aarde
 Het water stroomt er anders dan voorheen
 De stroom van een rivier hou je niet tegen
 Het water vindt er steeds zijn weg omheen

Misschien eens, gevuld door sneeuw en regen,
 Neemt de rivier mijn kiezel met zich mee
 Om hem dan glad en rond gesleten
 Te laten rusten in de luwte van de zee

Ik heb een steen verlegd op aarde
 Nu weet ik dat ik nooit zal zijn vergeten
 Ik leverde bewijs van mijn bestaan
 Omdat door het verleggen van die ene steen
 De stroom nooit meer dezelfde weg zal gaan

Bram Vermeulen

*Uit de bundel: "Onvolledig Werk"
 Uitgeverij: Houtekiet / de prom, Antwerpen / Baarn*

Wat vraagt de Heer nog meer van ons ..

Wat vraagt de Heer nog meer van ons
dan dat wij recht doen en trouw zijn
en wandelen op zijn weg.

Wat vraagt de aarde meer van ons
dan dat wij dienen en hoeden
als mensen naar Gods beeld?

Wat vragen mensen meer van ons
dan dat wij breken en delen
als ons is voorgedaan?

Het is de Geest die ons beweegt
dat wij Gods wil doen en omzien
naar alles wat leeft!

(naar een Australisch lied van Bill Wallace bij Micha 6, bewerkt door Willem van der Zee. Muziek: Arie Eikelboom. Uit: Zingend Geloven 5, 80)

Een frisse wind die waaien gaat

TEKST: Kees Wijnberg
MELODIE: Alexander R. Reinagle (1799-1877)

Een fris - se wind die waai - en gaat
en al - les wordt ge - raakt.
Zo werkt de Geest van on - ze God,
die ons geest - drif - tig maakt.

Uit: "Zingenderwijs" (Kampen 2005)

Een frisse wind die waaien gaat
en alles wordt geraakt.
Zo werkt de Geest van onze God,
die ons geestdriftig maakt.

En heel de Schepping wordt vernieuwd,
als op de eerste dag,
toen God iets moois begonnen is,
ons mensen heeft bedacht.

Het zaadje van de paardebloem
danst in de zachte wind,
het valt straks in de aarde en
gaat groeien als een kind.

Zo blaast de adem van de Geest
de mens nieuw leven in
en wie verdord of droog of dood
was, krijgt opnieuw weer zin.

Het is begonnen in de kerk,
een kleine oefenkring.
Nu mag de hele wereld wel
gaan dansen in de wind!

Aanvullende liederen

Liedboek voor de kerken:

Psalm 19 : De hemel roemt de Heer
Psalm 104: Mijn ziel , verheerlijk God om zijne macht
Lied 54 : Een zaaier ging uit om te zaaien
Lied 247: De Geest des Heren heeft
Lied 252 Wat zijn de goede vruchten
Lied 479: Aan U behoort o Heer der heren

Hoop van alle volken:

Lied 69: Niemand bezit hem
Lied 103: Heer raak mij aan met uw Adem
Lied 108: Zij zit als een vogel

Gezangen voor Liturgie:

Gezang 494: Mensen wij zijn geschapen om te leven
Gezang 491: Looft de Heer, al wat gemaakt is, prijst zijn Naam

Zingend Geloven:

ZG 1&2 lied 56: O God die boven wolken troont
ZG 1&2 lied 57: Heel de schepping, prijst de Heer
ZG 3&4 lied 48: Het bloed van Abel roept omhoog van onze aarde
ZG 3&4 lied 58: Wij reizen rusteloos naar waar de vrede woont
ZG 6 lied 41: Aan U, Heer brengen wij dank van al wat leeft

Tussentijds:

Lied 185: Licht om te leven de duisternis voorbij

Opwekkingsbundel:

Opw.7/ YfC 60 Heer God U loven wij
Opw. 70 Heer onze God, hoe heerlijk is uw naam
Opw. 278 Juicht de Here, gij ganse aarde

Gespreksvormen Levenskunst

1. Visie op de zondag

De zondag roept bij mensen veel herinneringen, associaties en gedachten op. Gedachten aan vroeger kunnen onze beleving nu beïnvloeden. Een open gesprek over hoe we de zondag zien en willen ervaren kan ontstaan door elke deelnemer aan het gesprek een set van onderstaande woorden te geven. De opdracht is om de zes woorden in volgorde van jouw belangrijkheid te leggen. Op nummer één komt dat woord te liggen dat voor jou het belangrijkste is als je aan de zondag denkt; onderaan wat voor jou het minst meetelt in de invulling van de zondag.

Bij de uitwisseling gaat het vooral om het eerste en laatste woord. Er is geen sprake van dé goede volgorde. Deze werkvorm wil aanzetten om jezelf en samen bewust te zijn wat de zondag voor je betekent.

1. *Vieren*
2. *Ophouden met ...*
3. *Ontspannen*
4. *Relaties onderhouden (gezin, familie, vrienden)*
5. *Inspiratie opdoen*
6. *Genieten*

2. Etenstijd

De tweede gespreksvorm speelt net voor etenstijd. Je hebt het druk gehad, de maaltijd wordt op tafel gezet en je hebt echt behoefte aan een "break" met je vrienden/gezin. Laat ieder nadenken hoe hij/zij zou reageren als er op dat moment:

1. *Iemand onverwachts komt voor een pastoraal gesprek*
2. *Iemand onverwachts komt met een zieke*
3. *Iemand onverwachts na wil praten over het goede gesprek dat jullie eerder die dag hadden*
4. *Iemand onverwachts komt een vervoersprobleem naar zijn zieke broer*
5. *Iemand onverwachts komt om een geldbedrag te brengen*
6. *Onverwachts politie komt voor een straatonderzoek*

Hier speelt het dilemma van liefde voor de naaste versus liefde voor jezelf; van grenzen stellen. Een echte levenskunst.

Ook hier geldt weer dat we niet elkaar de maat willen nemen, maar open zijn over hoe we het leven leven. En misschien doe je daar nieuwe inzichten bij op!

3. Levenskunst bij Jezus

Aan welke situaties kun je vanuit het begrip Levenskunst denken in het leven bij Jezus? Hoe ging hij met keuzes in het leven om?

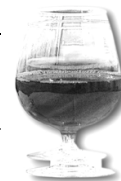
Als men op weinig bijbelgedeelten kan komen, kun je onderstaande gedeelten lezen:

Marcus 1: 32-39

Marcus 3: 4

Marcus 3: 20-22

Mattheüs 14: 12-14

Levenskunst is ... de andere kant van: "I want it all and I want it now"

4. Uitspraken

In het themapakket (voetnoten en op de CD-ROM) staan diverse uitspraken over *Levenskunst*. Deze stellingen zijn direct ook een verwerkingsvorm:

1. *Wat zou jouw stelling/wens zijn?*
2. *Welke spreekt je het meeste aan?*
3. *Maak een illustratie bij jouw keuze.*

5. Uitbeelden

Het thema Levenskunst heeft allerlei facetten in zich.

De voorkant van het themapakket beeldt het op eigen manier uit.

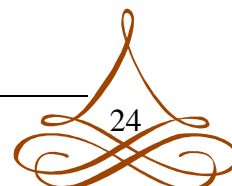
Neem een voorwerp mee dat voor **jou** sterk verbonden is met Levenskunst.

Leg (op een kaartje) uit waarom en maak er een tentoonstelling van in de kerk of als onderdeel van een kringgesprek

- ❖ in plaats van een voorwerp kun je natuurlijk ook een foto of tekening meenemen.
- ❖ In de kerk kan de opzet van de voorkant op een tafel uitgebeeld worden
 - Tip: zit het geheel tegen een spiegel aan of maak gebruik van andere tips over natuurlijke materialen uit www.liturgischbloemschikken.nl

6. Wandeling

Maak een wandeling langs die plekjes in het dorp of stad die gemeenteleden inspireren tot levenskunst

Verwerkingsvorm

Als gemeente of als kleine kring of groep kunt u naar aanleiding van een gesprek over Levenskunst en de zorg voor de schepping een verklaring opstellen die voorgelezen kan worden of afgedrukt in het kerkblad of nieuwsbrief.

Vrouwen uit Tonga (Pacific) deden het u voor.

In verbondenheid houden wij stand

Wij geloven dat de Schepping een gave is van God, een uitdrukking van de goedheid van de Schepper.

Wij geloven dat wij mensen deel uitmaken van deze Schepping en dat wij op een bepaalde wijze ook deelhebben aan Gods scheppende kracht.

Wij geloven dat de natuurlijke hulpbronnen van land, water en lucht kostbare geschenken zijn van onze Schepper, waarmee wij met liefde en met zorg moeten omgaan.

Wij geloven dat wij ook daarom de verantwoordelijkheid hebben om ons te informeren over wat belangrijk is voor ons volk en onze regio en om deze informatie te delen met anderen.

Wij geloven dat wij niet zijn geroepen om in een isolement maar om in gemeenschappen te werken, verbonden met vrouwen, lokaal, onze regio en wereldwijd.

Wij geloven dat wij kunnen vertrouwen op elkaars kracht en ondersteuning, om zo te bouwen aan dat waarvoor wij staan, om zo de grenzen te overschrijden die ons verdelen.
In verbondenheid houden wij stand.

Wij geloven dat wij kunnen bloeien als bloemen, als wij in Gods liefde zijn geplant.
Wij geloven dat wij als christenen zijn geroepen vredestichters te zijn in de ware vrede die God ons belooft. En dat dit ook betekent dat wij soms de rust moeten verstoren zoals Jezus doelbewust deed, om zo de doelstellingen van God weer te herstellen.

Wij geloven dat onze leefstijl hier in de Pacific ook een gave van God is; en dat wij zijn geroepen die culturele waarden te gebruiken om een samenleving van gerechtigheid en vrede op te bouwen.

Wij geven uitdrukking aan dit geloof, in de herinnering aan de liefde van God, de genade van Christus en de gemeenschap van de Heilige Geest.

Amen

Vrouwen in Tonga

Uit: Geef ons heden ons dagelijks brood. Bidden met de armen . 2003 Jan Brock, Ned. Missieraad

Verwerkingsvorm

Seizoensproducten uit de streek !

Bijzonder geschikt als activiteit in de scheppingsperiode is het voorbereiden en gebruiken van een gezamenlijke maaltijd. Gebruikt u daar het liefst biologische en zo mogelijk streek- en seizoensgebonden ingrediënten voor. Scharrelvlees kan ook een goed alternatief zijn. Onderstaande recepten zijn afkomstig uit:

"Hemelse Spijzen," een jaarkrans van recepten en hun diepere betekenis
Geschreven door Tini Brugge en Gert Vos, uitgeverij Lannoo/ Ten Have, ISBN 90-599-5007-0

Dit boek nodigt uit om bewuster met voedsel om te gaan. Door stil te staan bij de symbolische waarde en betekenis van ingrediënten en gerechten en door het belang te zien van duurzame en milieuvriendelijke producten. Dat betekent koken vanuit een houding van respect voor de aarde, vanuit het besef dat het voedsel dat onze aarde biedt kostbaar is. De recepten zijn eenvoudig voor grotere groepen mensen geschikt te maken.

Linzen soep

Linzen: "Toen gaf Jacob hem (Esau) brood en linzenbrij" (Genesis 25, 34). Linzen zijn voedzame peulvruchten en waren een populair voedsel in de tijd van de bijbel. "Neem tarwe, gerst, bonen, linzen, gierst en spelt; doe alles in een pot en maak er brood van" (Ezechiël 4,9).

1 ½ liter bouillon	75 g krenten
175 g rode linzen	1 eetlepel olijfolie
5 uien	1 theelepel kerrie

Week de krenten in een kopje van de bouillon. Pof 4 uien in zijn geheel (ongeschild) 45 minuten in een op 175 °C voorverwarmde oven. De schil laat zich nu makkelijk verwijderen. Maal de gepofte uien met de geweekte krenten en de bouillon waarin de krenten zijn geweekt. Snipper de vijfde ui. Fruit deze in de olie tot ze glazig is. Voeg de kerrie toe (niet laten verbranden) en de resterende bouillon. Breng deze bouillon met de linzen aan de kook en kook 25 minuten tot de linzen gaar zijn en uit elkaar gevallen zijn. Voeg het uien – krentenmengsel toe. Roer de soep goed en kook het geheel nog 2 minuten goed door. Breng op smaak met zout en peper.

Pompoen van overvloed (voor 4 personen)

Stilstaan bij de goede gaven van de aarde. In de maaltijd zichtbaar, maar ook mogelijk in de tafelschikking bij de gezamenlijke maaltijd of bij een viering.

1 middelgrote pompoen	150 g witte druiven	½ theelepel komijn
150 g bulgur (gebroken tarwe)	50 g walnoten	snuf nootmuskaat
150 g havermout	1 theelepel kerrie	bakolie
2 hardgekookte (scharrel)eieren	1 theelepel kaneel	
1 ui	250 gram gehakt	

Snijd een kapje van de pompoen. Hol met een spitse lepel de pompoen uit door het zachte vruchtvlies met pitten te verwijderen. Week de bulgur in ½ liter kokend water.

Snijd de ui fijn en fruit deze in een beetje olie tot ze glazig is. Voeg het gehakt toe met daarin de kruiden en bak het rul. Snijd de gekookte eieren elk in 8 partjes. Halveer de druiven en verwijder evt. de pitjes. Hak de noten grof. Meng alles, ook het baksel en havermout, door de gewelde bulgur. Vul daarmee de pompoen, plaats het kapje terug en bak de pompoen in een op 180 °C voorverwarmde oven ca. 40 minuten.

Verwerkingsvorm

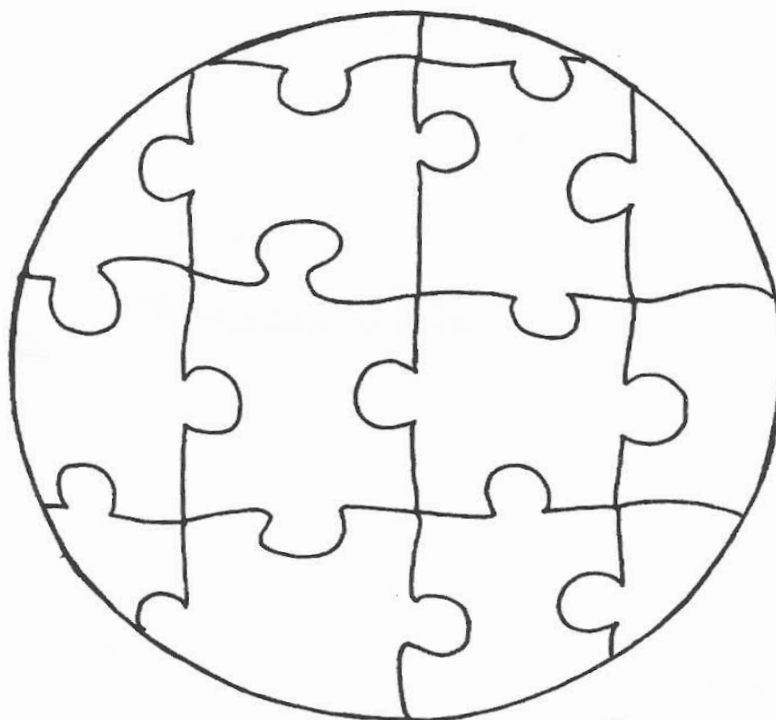
Voor kinderen, maar ook voor volwassenen te gebruiken

Vergroot de wereldbol op stevig papier of karton.

Knip de puzzelstukjes uit en geef iedereen een deel.

Laat iedereen op het puzzelstukje tekenen of schrijven wat hij of zij zou kunnen/willen doen om goed voor de aarde te zorgen. Breng alle stukjes samen en bespreek wat er op de stukjes staat.

Hoe kan de toekomst eruit zien? Wat is daar voor nodig?

Verwerkingsvorm

Een bijzonder initiatief is uitgewerkt in de gemeente Boxtel. De moeite waard om te beschrijven. Mogelijk inspireert het u voor uw eigen woonplaats.

Ambassadeur van de Aarde

Het welzijn van de mensheid en het leven op aarde is mede afhankelijk van ieders persoonlijke inzet. De noodzaak van een duurzame levensstijl is groot. Het Handvest van de Aarde, de vertaling van het Earth Charter wat in 2000 in Den Haag gepresenteerd werd geeft duidelijk aan wat er aan persoonlijke bijdragen verwacht mag worden en waarom dat zo nodig is. www.ncdo.nl of www.earthcharter.org

De werkgroep Lokale Agenda 21 te Boxtel heeft voor de burgers in haar gemeente een persoonlijk duurzaamheids convenant opgesteld, waarin men kan aangeven wat geprobeerd zal worden zowel privé als op het werk bij te dragen aan een duurzame ontwikkeling. Deze persoon wordt dan beschouwd als **Ambassadeur van de Aarde**.

Enkele keuzemogelijkheden uit het convenant zijn:

Ik heb mijn Mondiale Voetafdruk gemeten en kom uit op hectare
De komende jaren zal ik streven naar het eerlijke-aandeel van 1,8 hectare.
(zie tips op www.voetenbank.nl)

Uit de onderstaande vijf mogelijkheden kies ik minimaal twee opties:

- Ik wil meewerken aan de uitvoering van één van de duurzame projecten in mijn gemeente
- Ik ga in eigen (werk) kring een lezing, excursie of workshop organiseren over duurzaamheid, energiebesparing, duurzame energie of duurzaam inkopen.
- Ik zal minstens 2 nieuwe ambassadeurs van de aarde werven, die ook het persoonlijk duurzaamheids convenant zullen ondertekenen.
- Ik heb zelf het volgende bedacht om te gaan doen, als passende compensatie:
- Ik geef financiële steun aan één of meerdere duurzaamheidsprojecten

Benut uw creativiteit en maak uw eigen duurzaamheidsconvenant. Waar meerdere stappen gezet worden, ontstaat vanzelf een weg.

*Voor meer informatie: De Kleine Aarde, centrum voor een duurzame leefstijl.
E-mail: info@dekleineaarde.nl*

Levenskunst - suggesties uit de kieslijst van Kerkinactie en ICCO

Sober Soja Souper?

Ik organiseer een soja maaltijd (in de scheppingsperiode), vegetarisch dus sober en fondsenwervend. Het opgehaalde geld is voor een goed doel. Soja is een rijke bron van eiwit/proteïne, maar wordt nu vooral gebruikt als veevoer, waardoor de familiale landbouw in Latijns-Amerika onder druk staat.

CO₂ weg ermee!

Ik kies voor groene energie in huis en verminder zo mijn CO₂ uitstoot.

Nieuwe keuzes voor de gemeente?

Ik onderzoek welke vernieuwende initiatieven en plannen er in mijn woonplaats of regio zijn die mijn steun kunnen gebruiken. Vaak kan ik via websites van de gemeente of politieke partijen reageren.

Stiltewandeling

Ik wandel met een groep naar een plek van inspiratie of een plek waarvoor mensen bewust hebben gekozen (bijvoorbeeld een verzetsmonument), en verzorg daar een korte viering en bijbellezing.

Haal (h)eerlijke sinaasappels in huis!

Agrofair heeft nu ook eerlijke en biologische sinaasappels. Ik bestel sinaasappels bij Agrofair en verkoop ze door aan gemeenteleden.

Doe bewust boodschappen!

Ik koop elke keer dat ik boodschappen doe minstens één duurzaam product. Hiermee draag ik bij een eerlijke handel en duurzame productie.

In de benen of op de trappers!

Ik gebruik in de Scheppingsperiode de benenwagen of de fiets wat vaker. Het gespaarde geld is voor een goed doel.

Kijk in de kringloopwinkel (in oprichting?)

Kan ik die winkel ondersteunen met een vrijwilligersactie?

Kwartetten is plezier voor vier!

Ik maak samen een kwartetspel over bewust kiezen in de winkel, op het werk, op school, op je bord, op zondag, etc. Per onderwerp zijn er vier keuzes (zie ook www.idee-en-kerk.nl onder kwartetspel).

Ik bezoek een (zorg)boerderij in mijn regio

En onderzoek of er mensen nodig zijn in mijn gemeente of regio.

Verhaal - voor oudere kinderen en jongeren

Een verhaal over levenskunst, over geven en ontvangen, over maat weten en genieten.

Uit: "De adem van kinderen", verhalen rond joodse feesten

Geschreven door Awraham Soetendorp, uitgeverij Ten Have

Een halve appel

Er was eens een koning die ongelukkig was met zijn geluk.

Hij had alles wat zijn hart maar kon begeren. Goud en zilver, paleizen en snoep, dansfeesten tot in de ochtend, een postzegelverzameling waar geen land in ontbrak. Wat hij niet had was gemis, het verlangen naar iets, het willen hebben. En daar had hij genoeg van. Hij kon zich niet meer herinneren hoe het was om te willen eten, te willen feesten, te willen regeren. Hij hoefde maar met zijn vingers te knippen en het was er.

Op een dag dacht hij dat hij de oplossing gevonden had. Hij begon te geven. Hij gaf schatten weg aan de armen in de hoofdstad, hij liet huizen bouwen voor zwervers, hij deelde speelgoed uit aan alle kinderen. Maar hoe meer hij wegaf, hoe meer hij overhield. Zijn rijkdom was onuitputtelijk. En niemand kon hem iets teruggeven, want hij had alles al.

Toen besloot hij weg te lopen. Weg van het koningschap, weg van de glorie, weg van alles hebben. Hij hulde zich in lompen, vluchtte als een dief in de nacht en verborg zich in het dichtstbijzijnde bos. Hij trilde van angst. Alles was zo vreemd. Het duurde maar even en toen wilde hij eigenlijk alweer terug naar de veiligheid van het paleis, naar de zekerheid van het koningschap. Het alles hebben nam hij dan maar op de koop toe.

Maar toch deed hij het niet, hij hield zich in uit alle macht. Zo diep in hem was het verlangen, de honger naar honger.

Aan het einde van de nacht. In de koelte van de ochtendzon voelde hij het eerste samentrekken van zijn maag, het knagende gevoel van gemis. En hij was overgelukkig. Hij verlangde hevig naar een boterham. Er hoefde geen kaas op en geen jam, gewoon droog brood was al genoeg.

Plotseling hoorde hij overal herauten, blazend op koperen trompetten. De zoekactie naar de verdwenen koning moest begonnen zijn. Het zou nog wel even duren voordat zij hem gevonden hadden en dan was het met zijn prille vrijheid gedaan. Net op het moment dat hij eindelijk trek had gekregen. Hij dook wat dieper in het struikgewas, achter een dikke eik.

Niet ver van hem vandaan gingen een jongen zitten. Fleurig was zijn kleding, hij had een bos op zijn wangen, een schooltas hing losjes over zijn schouder. De jongen haalde een appel tevoorschijn en zette zijn tanden erin. De koning keek en voelde een steek in zijn hart. Hij zou alles willen geven voor een stukje appel: zijn hemelbed en het belastinggeld, zijn paleistuinen en zijn luchtmacht. Voor het eerst in zijn leven wilde hij hebben, hebben, hebben...

De jongen keek op en zag de koning. Hij herkende hem niet. Hij zag een oudere man die het koud had en te weinig kleren aanhad. "Meneer, wilt u de helft van mijn appel? Hier, ik heb al genoeg gegeten." De koning voelde ontroering in heel zijn lichaam. Hij pakte de appel aan en genoot van de sappige smaak. "Een koninkrijk voor een appel", fluisterde hij, maar de jongen hoorde het niet. Hij was alleen verbaasd over de tranen die uit de ogen van de oudere man vloeiden. Maar hij had al geleerd dat volwassenen zich soms raar gedragen.

Op dat moment kwamen er van alle kanten soldaten aan. "Sire, koning, wat een geluk. Het land was u kwijt, het land heeft u weer gevonden!" De koning werd in en feestelijke koets gehesen en reed weg. "Wacht", riep hij nog, "neem de jongen mee", maar niemand hoorde het in het feestgedruis.

Sinds die dag veranderde het leven in het land. De koning regeerde in rechtvaardigheid. Hij was zorgzaam voor zijn onderdanen. Als er werd gevraagd wat er nou precies was veranderd, dan zeiden de mensen: "Vroeger gaf de koning ook veel, maar nu geeft hij met zijn hart."

En als men aan de koning vroeg hoe het kwam dat hij zo'n rechtvaardig vorst geworden was, dan zei hij: "Het is allemaal gekomen door een halve appel."

Voor de kinderen

Lied over Thora en Sabbat

Als een lamp voor on-ze voe-ten is het woord van de Tho-ra.

Sjab-bath, oj Sjab-bath, oj vro-lij-ke Sjab-bath.

Vier en zing en dans en spring, dit is de dag van de Tho-ra.

Sjab-bath, oj Sjab-bath, oj vro-lij-ke Sjab-bath.

Daj didi daj dam daj daj daj, daj didi daj dam daj daj daj,

daj didi daj dam dam. (2x)

t: MvdV
m: naar joods sabbatliedje

Uit: "Woord en Wijs" 14 liedjes rond het thema:
"De aarde is van God", door Mar van der Velden.
Uitgave YMCA Nederland

Als een lamp voor onze voeten
Is het woord van de Thora.
Sjabbath, oj vrolijke Sjabbath
Vier en zing en dans en spring,
Dit is de dag van de Thora.
Sjabbath, oj Sjabbath, oj vrolijke Sjabbath.

Dajdididajdam daj daj daj
Dajdididajdam daj daj daj
Dajdididajdam daj daj
Dajdididajdam dam. } 2x

Voor de leiding

“... en de zevende dag zult gij staken” Zo zou je het vierde gebod kunnen uitleggen. Mens en dier moeten rusten en sabbat vieren om zich bewust te blijven van hun vrijheid. Vrijheid, d.w.z. geen slaven meer, zoals in Egypte, maar vrij om voor God en elkaar te leven. De sabbat zou je kunnen zien als het tegengif tegen de verslaving. Eens in de week leven alsof het altijd feest is, alsof de eeuwige sabbat is aangebroken.

Iedere sabbat wordt er in de synagoge de wekelijkse afdeling van één van de 5 boeken van Mozes, de Thora, gelezen. Dat is de richtsnoer om vrij te kunnen blijven.

Een waarschuwing ook, dat de slaven van gisteren niet de onderdrukkers van morgen mogen worden.

Om te vertellen

Dit verhaal kan aanleiding zijn tot een gesprek over vrijetijdsbesteding, zondagsrust en vrijheid, b.v. beleven kinderen eigenlijk wel onderscheid tussen werk en vrije tijd?

Een vrije dag in Werkveld

De kinderen in Werkveld moeten elke dag naar school. Zeven dagen in de week. Dat vinden ze heel normaal. Niet dat ze het altijd leuk vinden, nee ze willen ook wel eens een dagje vrij.

Maar meester Pruim is streng: “Je leeft nu eenmaal om te werken” zegt hij steeds.

Totdat de nieuwe burgemeester komt: Leven is meer dan werken en slapen”, zegt hij. “Voortaan komt er een vrije dag voor iedereen. Kinderen hoeven één dag in de week niet naar school”. Meester Pruim is het daar niet mee eens, maar het staat nu in de wet, dus moet hij de kinderen vrij geven.

De eerste vrije dag is een prachtige zonnige dag. Iedereen gaat buiten spelen. Iedereen? Nee, meester Pruim zit zich te vervelen voor het raam. Hij heeft nooit iets anders geleerd dan werken. Dan ziet hij opeens Miranda en Remco door de straat rennen. “Ho, ho”, roept hij, “dat is niet afgesproken. Die twee doen aan gymnastiek en dat is een schoolvak!” Jan Durk kerft iets met een mes in een boomstam: “I love Edith”. “En dat kind is nota bene bezig met Engels, een schande!”

Een groepje kinderen doet op het plein de zevensprong. “Kijk nou eens, die kinderen tellen op de vrije dag, dat is rekenen en dat is verboden!”. Trudie en Karel zijn van papier en hout een vlieger aan het maken.

“Nu moet je ophouden, die twee daar zitten vrolijk te handenarbeiden!”

De volgende dag schrijft meester Pruim een boze brief naar de krant: “De wetten in dit land worden helemaal niet nageleefd. Waar blijven we? Er moet meer politie komen!”

De mensen die dit lezen schrikken ervan. Ze geven meester Pruim wel een beetje gelijk. “Voortaan blijven we binnen”, zeggen ze. En nu zuchten de kinderen elke vrije dag: “Och konden we maar weer naar school”.

Zo zie je hoe een wet die vrijmaakt, aan nare wet kan worden.

Boeken

Handboek Milieu - Tips voor milieuvriendelijk huishouden

*Geschreven door: Jeroen Trommelen,
Uitgeverij Meulenhof 2000, ISBN: 9029068485*

Nut & Noodzaak van de Mondiale Voetafdruk - Over de mondiale gebruiksruimte, duurzaamheid en mensenrechten.

*Geschreven door: Jan Juffermans, uitgave in samenwerking met Lemniscaat, Rotterdam 2006,
ISBN 90 5637 839 2*

Van grenzen weten - Aanzetten tot een nieuw denken over duurzaamheid

*Onder redactie van: Koo van der Wal en Bob Goudzwaard
Budel 2006, uitgeverij Damon ISBN: 90 5573 715 1*

Handleiding voor christelijke levenskunstenaars – Leren genieten ook als je ernst maakt met het Evangelie

Christian Schwarz, uitgeverij Gideon, ISBN: 9060677730

Boek van de Levenskunst - Ontwikkel vooral die eigenschappen en talenten die er werkelijk toe doen. En wel op een ontspannen manier, liever dan dat je jacht en jaagt.

Anselm Grün - Ten Have- - ISBN 9025953611

Verwijzingen

A Rocha Nederland, een natuurbeschermingsorganisatie die werkt vanuit een christelijke motivatie.
St. A Rocha Nederland, Amersfoort. www.arocha.nl Tel: 033 4726722

St. Aardewerk, christelijke organisatie voor goed rentmeesterschap
www.aardewerk.org Tel: 033 4560061

Kerkinactie, organisatie voor missionair werk in binnen- en buitenland. Werkt samen met ICCO aan het klimaatplan. www.kerkinactie.nl en/of www.klimaatplan.nl tel: 030 8801525

Time to Turn, een samenwerkingsproject dat vanuit christelijke inspiratie een verantwoorde levensstijl rond milieu en armoede wil stimuleren onder met name jongeren.
www.timetoturn.nl. tel: 030-2621969

Stichting werkgroep Kerk en Dier. Werkgroep die vanuit christelijke inspiratie opkomt voor het welzijn van dieren. www.kerkendier.nl tel: 035 6945446

Projectgroep Kerk en Milieu van de Raad van Kerken
Stimuleert bewustwording, bezinning en handelen in de kerken rondom milieu.
www.kerkenmilieu.nl

Tip:

Graag verwijzen we naar www.michacampagne.nl waar het thema levenskunst met name richting gerechtigheid wordt uitgewerkt. De Micha-campagne wil een krachtige stem laten horen voor de armen en onderdrukten in deze wereld.

Levenskunst - informatie bij de CD-rom

© CEN 2006

Onderstaande uitspraken zijn verzameld en mogen gebruikt worden in het kader van het themapakket Levenskunst van CEN. U kunt voor uzelf kiezen welke uitspraken u wilt gebruiken in een samenkomst.

Let op: de uitspraak van Erik Borgman omvat 2 dia's

Levenskunst – geniet van genoeg

Zolang wij het 'goede leven' vertalen in groeiend materialisme, komt duurzaamheid geen stap dichterbij. De kunst is te zoeken naar wat van blijvende waarde is. Verwonder je over de schepping en geniet van genoeg!

Martine Vonk, voorzitter A Rocha Nederland

Levenskunst – kunst van ontvangen (1)

Levenskunst is de kunst om het goede leven te *ontvangen*.

Om te ontvangen wat niet gemaakt, veroverd of bezeten kan worden, maar wat *gegeven* wordt: voedsel, beschutting, ruimte, lucht en water.

Erik Borgman, Rooms-Katholiek theoloog

Levenskunst - kunst van ontvangen (2)

Het is onze verantwoordelijkheid om te zorgen dat het mogelijk blijft om te ontvangen wat gegeven wordt - aan ons, aan anderen waar ook ter wereld en aan toekomstige generaties.

Erik Borgman, Rooms- Katholiek theoloog

Levenskunst - verbonden

God zag op de zevende dag dat de schepping goed was.

Met het 'Handvest van de Aarde' roep ik u op om *de rijkheid en verscheidenheid van het leven zelf te vieren*. Bij het samen vieren telt ieder mens en weten wij ons verbonden met de schepping.

Ruud Lubbers, Ambassadeur van het Handvest van de Aarde (Den Haag 2000)

Levenskunst – de chaos te lijf

God ging als Schepper de chaos te lijf en dat mogen ook wij doen. Wat wij daarvan terechtbrengen raakt *heel de schepping* (Hosea 4: 3). Als wij zorgzaam en liefdevol de Schepper danken en eren, doet heel de schepping mee: *Laat juichen de wereld en haar bewoners ...* Psalm 98

Bas Plaisier, scriba Protestantse Kerk in Nederland

Levenskunst – maat houden

Een levenskunstenaar houdt maat en weet zich te beheersen. Zo wordt hij vrij van zichzelf en vrij voor de ander. Hij weet dat het gaat om minder te hebben en meer te zijn. Zonder matigheid geen leven.

Bisschop M. Muskens, bisschop van Breda

Levenskunst – hebben of zijn

Het lijkt me een denkfout van onze tijd, dat levensgeluk meer te maken heeft met wat je hebt dan met wat je bent. Levenskunstenaars zijn, denk ik, vooral mensen die zuiver, optimistisch, dankbaar en moedig met de wereld omgaan.

Arnold van Heusden, directeur Evangelische Alliantie

Levenskunst – ontspannen en vastbesloten

De Bijbel is vol verwondering over de schepping (Psalm 19).

Van daaruit kunnen we onze levensstijl ontspannen en vastbesloten zo inrichten dat we de Schepper en zijn schepping dienen. Dat we met vreugde vasten, en ons dus eens wat beperken in ons consumptiegedrag ...

Nynke Dijkstra- Algra, gemeenteadviseur PKN

Levenskunst – de wereld is van God

De wereld is van God! Bovendien maken christenen "van de wereld gebruik als zouden we haar niet ten einde toe gebruiken" (1 Cor. 7). Daardoor komen we los van ons streven naar zelfverrijking en van onze verkwistende levensstijl. Toch ...?

Dr. Ir Henk Jochemsen, directeur Lindeboom Instituut

Evaluatieformulier

Voor de breed kerkelijke verspreiding die het CEN deze themamap wil geven is het voor ons van belang de themamap zo samen te stellen dat veel gemeenten zich herkennen in het aangeboden materiaal. Wilt u daarom zo vriendelijk zijn dit formulier in te vullen en op te sturen naar:

Evangelische Alliantie
Themamap 'Levenskunst'
Antwoordnummer 1305
3970 WB Driebergen

1. Bij welke gelegenheid heeft u de map gebruikt?

- kerkdienst in de periode 1 september – 4 oktober
- oogstdienst / dankdag voor gewas en arbeid
- anders, namelijk

2. Welk materiaal heeft u gebruikt ?

☐ Levenskunst	☐ Liturgiesuggesties
☐ Lessen over levenskunst	☐ Lieder
☐ Anders omgaan met dieren	☐ Verwerkingsvorm, welke
☐ A Rocha - omgaan met de natuur	☐ Suggesties uit kieslijst
☐ Kerk & Dier - omgaan met dieren	☐ Verhaal: Een halve appel
☐ Kerk en Milieu & ICCO - zorg voor het milieu	☐ Voor de kinderen
☐ Time to Turn - voor jongeren	
☐ CD-rom	

Toelichting.....
.....

3. Heeft uzelf inhoudelijk nog iets toegevoegd?

.....

4. Hoe is er in uw gemeente gereageerd op het thema?

.....

5. Met welk cijfer zou u de map willen waarderen ?

6. Heeft u nog opmerkingen of suggesties ?

.....
.....

Naam kerkgenootschap / gemeente:

Plaats:

Ingevuld door:

Te bereiken via telefoonnummer: E-mail:

Hartelijk dank voor uw reactie !